

Volkscultuur Magazine

Volkscultuur

Immaterieel
erfgoed

Inburgeren

Erfgoedkunst

Jaargang 3, nr 1
voorjaar 2008
www.volkscultuur.nl

Programmafonds Cultuurparticipatie en volkscultuur

Sinds de regering besloten heeft om een nieuw Programmafonds Cultuurparticipatie op te richten, waarin volkscultuur een belangrijke plaats in neemt, worden wij veel benaderd door instellingen en provinciale en lokale overheden die van ons willen weten wat volkscultuur precies is en hoe zij volkscultuur in hun beleid kunnen inpassen. Ook vanuit het veld speelt de vraag: hoe kunnen wij het beste inspelen op deze nieuwe ontwikkelingen? Voor ons is dit heel verheugend. Zoveel instellingen en mensen die iets met volkscultuur willen doen. Met het Jaar van de Tradities voor de deur is dit voor ons een extra kans.

Maar wat mij opvalt is dat vooral kunstinstellingen ons goed weten te bereiken, instellingen die voorheen eigenlijk niets met volkscultuur deden. Daar ben ik natuurlijk heel blij mee.

Maar de erfgoedinstellingen daarentegen laten het nog een beetje afweten. Blijkbaar wordt nog onvoldoende beseft dat er ook voor u – de achterban van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur – veel mogelijkheden zijn om in te spelen op het beleid van het nieuwe Programmafonds Cultuurparticipatie. Daarom zal hieraan in het volgende nummer van *Volkscultuur Magazine* extra aandacht besteed worden.

Cultuur met een kleine c Kunst met een kleine k

De afgelopen weken hebben wij heel vaak de vraag gekregen wat volkscultuur precies is. Dat kun je op verschillende manieren uitleggen. Wij verwoorden het meestal zo uit:

Volkscultuur is de cultuur van het dagelijks leven. Het is de levensstijl van een samenleving, een sociale klasse of een groep mensen in een bepaalde tijd en in een bepaalde regio. De cultuur van het dagelijks leven uit zich in alledaagse gewoonten en gebruiken, tradities en rituelen, normen en waarden en in kunst.

Volkscultuur gaat dus over het dagelijks leven van gewone mensen, nu en vroeger. Over alledaagse dingen die zo gewoon zijn dat je er vaak niet bij nadenkt, maar ook over de hoogtepunten die bij het dagelijks leven horen, zoals geboorte, huwelijk en dood.

Volkscultuur kijkt niet alleen naar de eigen cultuur, maar kweekt ook interesse in de cultuur van anderen. Tradities worden vaak ervaren als statisch:

iedereen doet het zo en het is altijd zo geweest en als je het zo niet doet, is het niet goed. Door te laten zien dat tradities dynamisch zijn en dat niet iedereen dezelfde tradities heeft, ontstaat er begrip en interesse voor andere culturen.

Belang van volkscultuur

Volkscultuur verwijst dus in de brede zin naar de culturele bagage van een samenleving. In de vorm van tradities draagt volkscultuur bij aan een gevoel van welbevinden, ofwel zoals de Amerikanen dat zo mooi zeggen, een *sense of belonging*. Het gevoel dat cultuur ook van jou is, maakt dat je je ergens thuis voelt. Dat je geworteld bent in een samenleving. Omdat volkscultuur over herkenbare alledaagse dingen gaat, is de mogelijkheid om cultuur met elkaar te delen en samen te beleven heel groot. Kijk maar naar geboortegebruiken. Heel veel tradities zijn ontstaan om moeder en kind te beschermen. Door tradities met elkaar te vergelijken, blijkt dat wij helemaal niet zoveel verschillen van elkaar als soms lijkt en dat de kern gemeenschappelijk is.

Cultuurparticipatie

De kracht van volkscultuur is dat je er iedereen voor kunt interesseren. Het gaat immers over het dagelijks leven, over alledaagse dingen die voor iedereen herkenbaar zijn. Omdat het de missie van het Programmafonds Cultuurparticipatie is om op termijn iedereen in aanraking te brengen met een vorm van cultuur en kunst, is volkscultuur een uitgelezen manier om mensen te interesseren en te betrekken. Zeker als je volkscultuur brengt naar plekken waar iedereen wel eens komt: op de kermis en de markt, in de kerk of bij de dokter.

Volkscultuur biedt vele handvatten en mogelijkheden. Samen met u, wil ik daar de komende tijd invulling aan proberen te geven. Zoals CDA Tweede Kamerlid Nicolien van Vroonhoven het in deze aflevering van *Volkscultuur Magazine* formuleert: 'Het moet uit het veld opborrelen en vorm krijgen'.

4 Er is de laatste tijd veel aandacht voor volkscultuur: in de samenleving, maar ook in de politiek. Een gesprek met Nicolien van Vroonhoven, Tweede Kamerlid voor het CDA, en Ineke Strouken, directeur van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur.

9 Immaterieel erfgoed is een abstracte term voor iets heel concreets: de cultuur van het dagelijks leven zoals die tot uiting komt in allei kunstzinnige uitingen en alledaagse dingen. Het verslag van een internationale conferentie in Gent.

16 Vijf culturele instellingen in Rotterdam ontwikkelden een succesvol project voor inburgeraars, getiteld Thuis in Rotterdam. Dit project laat mensen die moeten inburgeren actief kennis maken met de Nederlandse cultuur en geschiedenis.

34 Papierknippen is een kunst die al meer dan vier eeuwen in Nederland wordt beoefend. Er is nu een boek verschenen over de geschiedenis van deze vorm van erfgoedkunst.

Inhoud

- 2 Voorwoord
- 3 Nicolien van Vroonhoven en Ineke Strouken over volkscultuur en cultuurbeleid
- 9 Nadenken over immaterieel erfgoed
- 11 Actief inburgeren via erfgoedinstellingen in de eigen woonplaats
- 20 Alledaagse dingen
- 23 'Door Foxfire weet ik wie ik ben en waar ik vandaan kom'
- 26 Tilburgse dialectliedjes populair bij basisschoolleerlingen
- 29 Van Dik Trom tot Toetie Roetmop
- 30 Zoals het klokje thuis tikt
- 33 Trouw aan dans en dracht
- 34 Papierknippers tussen kunst en erfgoed

Nicolien van Vroonhoven en Ineke Strouken over volkscultuur en cultuurbeleid

In het regeerakkoord wordt het duidelijk benoemd. 'Kunst en cultuur verbinden mensen, laten nieuwe inspirerende perspectieven zien, ontroeren en verwonderen en kunnen ons ook een spiegel voorhouden. Cultuurbeleid draagt bij aan sociale samenhang en aan een vitale economie.' De regering stelt zich daarom ten doel de cultuurparticipatie te bevorderen. Speciale aandacht wordt gevraagd voor de volkscultuur. 'Amateurkunst en volkscultuur worden gestimuleerd'. Het eerste concrete resultaat is dat de regering een Programmafonds Cultuurparticipatie heeft ingesteld. Dit fonds voorziet in een samenwerkingsmodel tussen rijk, provincies en gemeenten. Onderdeel van de overeenkomst is dat provincies en gemeenten de aan hen toegekende programmamiddelen financieel matchen. Ook gemeenten en provincies gaan dus nu aan de slag met volkscultuur. Voor sommigen gaat het om een betrekkelijk nieuw veld.

In de Tweede Kamer heeft CDA-kamerlid Nicolien van Vroonhoven het onderwerp op de agenda gezet. In het veld is Ineke Strouken al vele jaren actief. Zij is de directeur van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur. *Volkscultuur Magazine* interviewt twee bevlogen pleitbezorgers over de kracht van volkscultuur.

Voor Ineke Strouken vloeit de belangstelling voor volkscultuur voort uit een behoefte aan duiding. Het Nederlands Centrum voor Volkscultuur krijgt altijd heel veel vragen, vanuit de media maar ook vanuit het veld en het brede publiek, over de achtergronden van het dagelijks leven. Wat is de achtergrond van feesten als Pasen en het Hindoestaanse lichtfeest Holi? Waarom serveren wij de kraamvisite een beschuit met muisjes? Sinds wanneer vieren wij moederdag? Waarom is vrijdag de dertiende een ongeluksdag? Ook is er grote belangstelling voor rituelen. Volgens Strouken heb je rituelen nodig, zeker in een samenleving die zo divers en aan verandering onderhevig is. 'Aan de ene

kant wordt de wereld groter, aan de andere kant hebben we de behoefte om ons ergens thuis te voelen.'

Volgens Strouken is de achtergrond van de behoefte aan duiding dat de Nederlandse samenleving cultureel divers is geworden. Samen met het proces van globalisering heeft het geleid tot een zoektocht naar de Nederlandse identiteit. 'Om te laten zien hoe belangrijk volkscultuur is, gebruik ik meestal de metafoer van het rugzakje. Iedereen heeft een rugzakje met gewoonten en gebruiken die hij van huis heeft meegekregen, van je ouders en familie. Het is belangrijk om daar kennis van te hebben omdat er in Nederland heel veel soorten families wonen, uit heel veel soorten landen, maar ook oude mensen, jonge mensen, mensen op het platteland, mensen in de stad, en die hebben allemaal andere gebruiken in dat rugzakje. Om jezelf beter te leren kennen en om anderen beter te begrijpen, moet je kennis hebben van wat er in al die rugzakjes zit en waar dat vandaan komt.'

Identiteit

Ook volgens Nicolien van Vroonhoven is volkscultuur identiteitsbepalend. Haar moeder is Duits en dat betekent dat zij van huis uit heel wat Duitse elementen in dat rugzakje heeft meegekregen. 'De wafels die ik bak zijn nog steeds de Duitse wafels van thuis. Het zijn de gebruiken en gewoonten die je gemaakt hebben tot wie je bent en ook je wortels hebben gegeven.' Het duidt er op dat volkscultuur *dynamisch* is. Volgens Van Vroonhoven zijn er nu veel meer mogelijkheden om dingen uit andere tradities in je eigen rugzakje te stoppen. Maar aan de andere kant twijfelt ze soms ook wel eens: 'Heb ik sommige gebruiken niet te snel over boord gegooid?' Volgens haar is het nu een tijd dat mensen weer teruggaan naar de min of meer traditionele roots. 'Je merkt het ook in de maatschappij dat mensen ontzettend de behoefte hebben om uit te tekenen wie ze zijn en waar ze vandaan komen.'

Tekst

Albert van der Zeijden

Nicolien van Vroonhoven, Tweede Kamerlid voor het CDA

Cultureel kapitaal

Volkscultuur is rijkdom, vertegenwoordigt het culturele kapitaal van een samenleving. Volgens Van Vroonhoven is het ook iets waar je trots op kunt zijn. Het CDA is bezig de nationale identiteit op de agenda te zetten. Daar hoort ook een website bij. De site heet 'De kracht van Nederland' en is gelinkt aan de eigen CDA homepage. De volkscultuur maakt daar een belangrijk deel van uit. 'Onze bedoeling is dat die nationale identiteit wordt uitgedragen en gehoord wordt. Met alle elementen die in die nationale identiteit geworteld of verweven zijn. Er zijn vijf subpagina's en één van de subpagina's is volkscultuur, met een link naar het Nederlands Centrum voor Volkscultuur. Er zit ook een blok in over de vlag en over vlagprotocollen. Wanneer moet je vlaggen en wanneer niet? Er is een subpagina over het Wilhelmus en over de Nederlandse taal. We zijn nu bezig om de teksten te schrijven.'

Volgens Ineke Strouken maakt de volkscultuur ook dingen benoembaar, zoals de *dark side of tradition*. 'In de enquête van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur, waarin gevraagd wordt naar belangrijke tradities, wordt bijvoorbeeld wel eens de vrouwenbesnijdenis genoemd. Iemand schreef: 'Bij onze cultuur hoort vrouwenbesnijdenis. Wij hebben geleerd dat mannen dat mooi vinden.' In Nederland kunnen wij dan wel zeggen dat het niet mag, maar het gevoel van vrouwen die geleerd hebben dat je besneden moet zijn, zegt iets anders. Die confrontatie tussen verstand en gevoel, dat twijfelen, kun je benoembaar maken. Je kunt laten zien dat tradities in een bepaalde cultuur of in een bepaalde tijd een functie hadden, maar dat die functie kan veranderen of verdwijnen. Tradities lijken star, maar gaan in werkelijkheid mee met hun tijd en worden telkens weer aangepast en veranderd. Om bij de metafoor van het rugzakje te blijven: je krijgt een rugzakje met gewoonten mee van huis uit, maar je haalt er dingen uit en je doet er dingen bij.'

Volkscultuur kan tot op zekere hoogte helpen bij integratie, zegt Strouken. Het eigene koesteren is voor haar niet hetzelfde als de ander buitensluiten, integendeel. Het is volgens haar heel belangrijk dat nieuwe Nederlanders ook iets van hen zelf blijven koesteren. Dat maakt ook dat je steviger in de maatschappij

Ineke Strouken, directeur van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur

Foto: Jan stads

staat. Volgens Strouken is het feit dat wij in Nederland zo bang zijn voor het 'koesteren', ook de oorzaak dat wij het van nieuwe Nederlanders niet begrijpen dat zij trots zijn op hun cultuur. 'Je kunt je tradities niet zomaar over boord zetten. Maar tegelijkertijd moet je ook een rugzakje gaan vullen met de gewoonten uit het land waar je woont. In dat geval kun je terugvallen op twee identiteiten.'

Ineke Strouken constateert een verhoogde belangstelling voor de volkscultuur bij de kunst- en cultuurinstellingen. Volgens haar is de kracht van volkscultuur dat je er iedereen mee kunt bereiken. Volkscultuur is aan iedereen uit te leggen. Het Nederlands Centrum voor Volkscultuur heeft heel veel projecten die volkscultuur dicht bij de mensen brengen. 'Op straat kun je mensen treffen. Maar het kan ook in ziekenhuizen, op markten of op kermissen zijn. Onze geboortetentoonstelling hangt bijvoorbeeld heel veel in ziekenhuizen. In gemeentehuizen staan ook vaak dingen van ons. Je kunt iedereen vertellen over volkscultuur, omdat het zo aansluit bij het dagelijks leven van mensen.'

Cultuurparticipatie

De rijkdom van de volkscultuur is volgens Van Vroonhoven de kracht, maar tegelijk ook de zwakte van de volkscultuur. Waarom zouden we het nog moeten ondersteunen? Het gaat toch vanzelf? Sinterklaas hoef je toch niet te subsidiëren? De volkscultuur zelf hoeft niet beschermd of gesubsidieerd te worden, zegt Ineke Strouken. Waar je als overheid wel geld in zou moeten steken is in de infrastructuur, in innovatieve projecten, promotie en publiciteit en in de overdracht van kennis.

Van Vroonhoven vindt het belangrijk dat er een instelling is als het Nederlands Centrum voor Volkscultuur, waar kennis vergaard wordt en dat aan promotie doet. Anderzijds noemt zij het grote belang van cultuurparticipatie. Zij is op zoek naar kunstzinnige activiteiten die mensen samen doen. De legitimatie ligt

Volkscultuur is de cultuur en de kunst van het dagelijks leven.

voor haar bij cultuur en bij onderwijs. 'Anders dan in de vorige kabinetsperiode zien wij kunst en cultuur veel meer als instrumenteel voor de samenleving. Vroeger was het nog de kunst met de grote K en het enige wat de overheid moest doen, was vooral stimuleren dat er mensen naar gingen kijken of luisteren. Wij vinden het belangrijk dat kunst en cultuur ook samen echt

beleefd worden en gebruikt worden om mensen te binden. Dat is de reden dat wij een paar jaar geleden de amateurkunst op de agenda hebben gezet, dat is ook een kunstvorm die mensen samen doen en samen beleven. In het verlengde daarvan mag volkscultuur niet onderbelicht blijven.'

Voor Nicolien is het kernwoord: beleven, delen. 'Volkscultuur is meer dan alleen tradities benoemen, of meer dan alleen tradities inventariseren. Het gaat ook om samen dingen maken.' Ze noemt het voorbeeld van de ambachten. 'Er zijn zoveel mooie klassieke, niet alleen klassiek Nederlandse maar ook klassiek Marokkaanse ambachten die het behouden waard zijn. Ik denk dat er heel veel behoefte is om met je handen te werken en kunstzinnig bezig te zijn, terwijl het ook nog eens een band heeft met je eigen regio of land, met je eigen cultuur.' Volgens Van Vroonhoven kun je op een leuke manier die klassieke ambachten een revival geven, bijvoorbeeld via een soort gildensysteem. 'Ik zou het een goede gedachte vinden om het gildensysteem weer op poten te zetten. Door middel van workshops komt het echt tot leven. Het gaat om cultuuruitingen die mensen bindt.'

De cultuurparticipatie is ook de insteek van het nieuwe Programmafonds Cultuurparticipatie. De missie van het fonds is om cultuurparticipatie van alle burgers te stimuleren. Iedere Nederlander, te beginnen bij jongeren, moet op termijn actief in aanraking komen met een cultuurdiscipline. Het Programmafonds heeft drie programmalijnen: amateurkunst, cultuureducatie en volkscultuur. Dat betekent dat volkscultuurorganisaties onder de noemer van cultuurparticipatie projecten kunnen indienen. Het initiatief moet komen uit het veld. Vanuit haar positie zal Nicolien van Vroonhoven in de gaten houden of er inderdaad voldoende geld gereserveerd wordt voor de volkscultuur.

Programmafonds

In de begeleidende *Bestuurlijke afspraken OCW, IPO, en VNG over het Programmafonds Cultuurparticipatie* wordt de volgende definitie van volkscultuur gegeven: 'Volkscultuur is het geheel van cultuuruitingen die als wezenlijk worden ervaren voor specifieke groepen, steeds onder verwijzing naar traditie, verleden en

ationale, regionale of lokale identiteiten. Omdat elke generatie haar eigen keuzes maakt, is volkscultuur een dynamisch fenomeen.

Welke projecten komen eigenlijk voor subsidiëring in aanmerking? Een volksdansfestival bijvoorbeeld?

Ineke Strouken benadrukt dat volkscultuur ruimer is dan kunst. 'Als het gewoon een volksdansfestival is, dan vind ik het amateurkunst. Maar als het een volksdansfestival is waarbij naast de dans ook aandacht is voor de tradities en de betekenis van de dans in het dagelijks leven, dan is het volkscultuur. Er zijn heel veel groepen in Nederland die via dans, muziek, kleding, sieraden, taal en koken een band met hun cultuur en geschiedenis willen houden. Wij proberen altijd te stimuleren dat ze dat delen met anderen. Bijvoorbeeld door groepen die geboorte- en huwelijksrituelen uit verschillende culturen naspelen, naast elkaar of door elkaar te laten optreden op festivals. Wij zeggen altijd: Volkscultuur is de cultuur en de kunst van het dagelijks leven. Dat met elkaar delen, scheidt een band.'

Verder vindt ze het educatieve aspect heel belangrijk, de overdracht. En dat er met zo'n project veel publiciteit gegenereerd wordt. Dat er bijvoorbeeld iets van op televisie komt. Als voorbeeld noemt ze de levende canon die de landelijke werkgroep folklore en levende geschiedenis aan het ontwikkelen is. En een project waarin jongeren nadenken over hun tradities, door gebruiken na te spelen vanuit hun eigen cultuur met behulp van verschillende soorten kunst als theater, muziek, dans en beeldende kunst.

Volgens Nicolien van Vroonhoven zou je om het spannend te maken aan een *contest* kunnen denken, tussen verschillende regio's. Maar ze noemt het lastig om het op deze plek allemaal uit te werken. 'Het moet uit het veld opborrelen en vorm krijgen.'

In *Volkscultuur Magazine* nummer 2 wordt daarom verder nagedacht over wat je allemaal met volkscultuur kunt doen. ▶

Doe mee met het Jaar van de Tradities 2009

Het jaar 2009 is door het Nederlands Centrum voor Volkscultuur uitgeroepen tot het Jaar van de Tradities. Wij hopen dat héél véél organisaties hier aan mee willen doen.

Er komt een speciale website, er worden tentoonstellingen en lespakketten gemaakt, in elk nummer van het tijdschrift *Traditie* worden artikelen over de (historische) achtergronden van belangrijke tradities en rituelen opgenomen en ook de Nationale Volkscultuurdag zal in het teken van tradities staan. Verder zullen wij zoveel mogelijk publiciteit genereren en streven wij er naar om aan het einde van het Jaar van de Tradities uw honderd belangrijkste tradities en rituelen op onze website www.volkscultuur.nl gedocumenteerd te hebben.

Wij hopen dat u ook meedoet met het Jaar van de Tradities, bijvoorbeeld door de tradities van uw gemeente te onderzoeken, een lezing of tentoonstelling te organiseren, een themanummer van uw tijdschrift hiervoor te reserveren of door een traditie van vroeger na te spelen.

Het Jaar van de Tradities moet een jaar worden met héél véél activiteiten en wij hebben uw hulp dan ook hard nodig. Wij van onze kant zullen er alles aan doen om u van dienst te zijn met kant-en-klaar producten, folders, affiches, persberichten enzovoort.

Wilt u meedoen met het Jaar van de Tradities, meldt u dan aan bij het Nederlands Centrum voor Volkscultuur (ncv@volkscultuur.nl, 030 – 2760244).

Wij zullen u dan weer op onze beurt op de hoogte houden!

Tekst

Albert van der Zeijden

Nadenken over immaterieel erfgoed

Voor veel leken is immaterieel erfgoed misschien nog een onbekende term. Binnen de wereldcultuurorganisatie UNESCO is het echter de standaardaanduiding geworden voor wat vroeger, maar ook nu nog, in veel landen volkscultuur wordt genoemd. UNESCO roept op dit immaterieel erfgoed te beschermen en te promoten. Internationaal wordt gediscussieerd hoe dit het beste vorm kan krijgen. Eind maart werd in Gent een internationale conferentie over dit onderwerp gehouden.

Immaterieel erfgoed is een rijkelijk abstracte term voor iets heel concreets: de cultuur van het dagelijks leven zoals die tot uiting

komt in allerlei kunstzinnige uitingen en alledaagse rituelen. In sommige opzichten is de term immaterieel erfgoed ongelukkig. Niemand wil ermee zeggen dat volkscultuur per definitie immaterieel is. Dat is het namelijk niet. Volkscultuur is vaak juist heel tastbaar en dus materieel. Denk maar aan de prachtig beschilderde Hindelooper meubelen of – hoe kwetsbaar ook – aan de papierknipsels die hier in Nederland al sinds de zestiende eeuw gemaakt worden. Dansen en muziek maken zijn al minder materieel, net als bepaalde gewoonten en gebruiken zoals een feest als Sinterklaas. Sinterklaas komt en gaat. Maar komt ook elk jaar weer terug. Sinterklaas is een traditie die al vele jaren wordt doorgegeven en niets wijst op een verminderde populariteit.

Oranjegekte in Utrecht: een nieuw volksfeest.

Foto: Ineke Strouken

Ook de term *erfgoed* is niet altijd gelukkig. Het suggereert dat het om iets uit het verleden gaat, dat wij willen bewaren in een museum. Ook dit is weer totaal niet de bedoeling van UNESCO. Bij UNESCO gaat het immers om het in stand houden van levende, dynamische volkscultuur. Het gaat er UNESCO om de rijke culturele diversiteit te beschermen tegen bedreigingen van buitenaf, bijvoorbeeld de commercie of het proces van globalisering dat van alle cultuur een Amerikaanse eenheidsworst zou maken.

Van object naar betekenisgeving

In weerwil van de bezwaren die tegen de term immaterieel erfgoed kunnen worden ingebracht, is de term toch betrekkelijk succesvol gebleken. In ieder geval bij beleidsmakers en bij erfgoedprofessionals. Het succes kan verklaard worden uit twee redenen: emancipatie en meer aandacht voor betekenisgeving. De emancipatie betreft de emancipatie ten opzichte van het materiële erfgoed. Tot nu toe was de aandacht toch vooral geconcentreerd op het materiële erfgoed: op monumenten of bijzondere voorwerpen die in musea bewaard worden. De Werelderfgoedlijst van UNESCO was en is bijzonder succesvol, toch kon niet iedereen zich er altijd in herkennen. Omdat er op de UNESCO lijst een sterke oververtegenwoordiging is van monumenten uit West-Europa, konden met name de landen van het zuidelijk halfrond zich er niet in herkennen. Het waren juist deze landen die het initiatief namen voor een conventie over het immateriële erfgoed. Op materieel erfgoed kunnen zij misschien minder bogen, maar deze landen beschikken wel over heel veel immaterieel erfgoed; rijke tradities die het beschermen waard zijn.

De tweede reden van het succes van de immaterieel erfgoed conventie is de verschuiving van een objectgerichte benadering naar betekenisgeving. Terwijl in vroeger jaren het accent lag op het conserveren van gebouwen en objecten, gaat de aandacht nu uit naar de betekenis die deze gebouwen ooit gehad hebben voor mensen. Een prachtig voorbeeld, dat tijdens het congres

Meidenmarkt in Schoorl is dynamisch erfgoed.

Foto: Jan Stads

behandeld werd, zijn de zogenoemde huiskerken die in de jaren vijftig binnen de katholieke kerk in België opkwamen en aansloten bij een nieuwe wijze waarop het geloof beleefd werd en waarbij de architectuur van de kerken werd aangepast. Niet meer de triomfale, neogothische monumentale kerk die vanaf de negentiende eeuw in zwang kwam met de priester op een verhoogd platform, maar een meer democratische nieuwe vorm, waarbij de gemeenschap in een kring rondom het altaar zit. Veel van deze nieuwe huiskerken zijn inmiddels al weer leeg komen te staan. Sommigen zijn zelfs al omgebouwd tot garage. Dat was betrekkelijk eenvoudig: als je de kerkbanken eruit sloopte, dan bleef er een betrekkelijk neutraal en eenvoudig gebouw over. Maar in hoeverre is er dan nog iets bewaard gebleven van het gebouw als gebedscentrum? Het antwoord is: niets. Het maakt de oude *house churches* tamelijk *defenseless*, zoals Zsuzsanna Böröcz van de Erfgoedcel Hasselt het formu-

Verslag van de internationale conferentie in Gent

leerde. De huiskerk is toch vooral belangrijk vanwege het kerkidee erachter: als immaterieel erfgoed en niet als materieel erfgoed. Maar ook de monumentale neogotische kerken uit de negentiende eeuw kunnen niet los gezien worden van het kerkidee erachter. De ware betekenis van gebouwen ligt eerst en vooral in het immateriële aspect. Zonder het verhaal achter het object is een gebouw in wezen betekenisloos, slechts een lege huls. Het verklaart de huidige aandacht voor het immateriële aspect van *alle* erfgoed.

De UNESCO-conventie over immaterieel erfgoed is inmiddels geratificeerd door drieënnegentig landen, waaronder in West-Europa Noorwegen, Griekenland, Frankrijk, Italië en België. Andere landen aarzelen nog, waaronder Nederland en de Verenigde Staten. Dat is niet omdat in die landen het belang van immaterieel erfgoed niet wordt ingezien. Het is vooral dat deze landen nog onvoldoende kunnen overzien welke verplichtingen je eigenlijk op je neemt als je als land ratificeert. Ook zijn binnen UNESCO de discussies over hoe de conventietekst praktisch

handen en voeten moet krijgen nog lang niet uitgekristalliseerd. Op dit moment wordt hard gewerkt aan de ontwikkeling van wat *operational guidelines* wordt genoemd. Veel is nog onduidelijk. Het is een opportuun moment voor het organiseren van een internationale conferentie over dit onderwerp.

De conferentie in Gent

De internationale conferentie *Between objects and ideas. Rethinking the role of intangible heritage* werd gehouden in Gent, van 26-28 maart. Er waren zesenvestig lezingen, door uiteenlopende experts uit de hele wereld, waaronder zeven uit Nederland. Opvallend was het forse aandeel van archeologen met een voordracht. Dit had ongetwijfeld te maken met het feit dat het congres georganiseerd was door het Ename expertisecentrum voor archeologie en erfgoedontsluiting. Maar ook met het feit dat archeologen zich vaak – letterlijk – moeten baseren op de scherven van het verleden, de archeologische resten uit de prehistorie. Deze archeologische resten krijgen pas zin en betekenis door er een verhaal over te vertellen, door het, met andere woorden, als immaterieel erfgoed te presenteren.

Een Nederlands voorbeeld dat op het congres behandeld werd, was het project De Schuytgraaf. De presentatie was van Jolanda Bos van Past2Present-Archelologic. De Schuytgraaf is een gebied ten zuidwesten van Arnhem. Omdat het veld gereed gemaakt moest worden voor woningbouw, kregen archeologen de opdracht dit veld op zijn archeologische waarde te onderzoeken. En vervolgens ook, als nationaal monument (de archeologische waarde was namelijk groot), te ontsluiten voor een breed publiek. De voor een publiek herkenbare verhalen over dit rijke archeologische veld werden gevonden in een latere periode: de dramatische verhalen over de meest grootschalige luchtoperatie ooit die toevallig op dezelfde locatie plaats vond: *Market Garden*, de poging van de geallieerden om Nederland van de Duitsers te bevrijden.

Verhalen vertellen

Dat ook meer traditionele verhalen, ook wel volksverhalen genoemd, gebruikt kunnen worden, bleek uit de voordracht van Sigrid van Roode, ook al verbonden aan het Nederlandse bureau

Past2Present-Archeologic. In haar verhaal ging het vooral over de ruimtelijke ontwikkeling van historische sites, en hoe je hier het publiek bij kunt betrekken. Een belangrijke manier om dit te doen is volgens haar om aan te knopen bij de lokale identiteit van plaatselijke gemeenschappen. Het voorbeeld dat zij noemde, waren de traditionele volksverhalen zoals die over een bepaalde plek de ronde doen. Voor Oss noemde zij het voorbeeld van de legende van Hans Joppe, het verhaal over een kabouter van die naam die ooit op een grote heuvel in het gebied zou hebben gewoond. Toponiemen zijn vaak verbonden met dit soort verhalen. Door daar bij aan te knopen, wordt een gebied of plaats tot leven gebracht, in een levendig en herkenbaar verhaal. Van Roode bracht haar verhaal op verfrissende wijze. Haar kracht ligt vooral in het tot leven brengen van een bepaalde plek. De volksculturele onderbouwing van haar ver-

Erfgoed is een dynamisch proces van toe-eigening.

haal vond ik minder sterk. Het is jammer dat zij niet heeft samengewerkt met gespecialiseerde instellingen, zoals het Meertens-Instituut, dat immers heel veel aan volksverhalenonderzoek heeft gedaan. Ook het onderzoek doen naar en het interpreteren van volksverhalen vraagt expertise, waarbij gespecialiseerde immaterieel erfgoedinstellingen niet gemist kunnen worden.

Meer vanuit volksculturele hoek was het verhaal van erfgoedconsulent Dineke Stam. Zij vertelde over het Surinaamse gerecht van de pom, waarover zij al eerder publiceerde in het tijdschrift *Levend Erfgoed*. *Vakblad voor public folklore & public history*. Het interessante van haar verhaal was dat erfgoed dat ervaren wordt als eigen, ook betwist kan worden door andere bevolkingsgroepen. Zowel de Joodse als de Creoolse bevolkingsgroep van Suriname beschouwen de pom namelijk als van henzelf, horend bij de eigen cultuur. Wiens erfgoed is de pom? Voor dit proces hebben historici een term bedacht: toe-eige-

ning. Erfgoed is niet alleen iets dat je krijgt overgeleverd van vorige generaties. Het is ook iets dat je je eigen maakt, in je eigen culturele waardepatronen inpast. Het is een actief proces van betekenistoekenning. Hier zit ook een politiek probleem aan vast. Zoals de Canadese wetenschapper Laurier Turgeon het formuleerde: immaterieel erfgoed kan fungeren als een krachtige manier om sociale cohesie te bevorderen. Maar er is ook het risico van *discord*, van erfgoed dat betwist wordt en waar in laatste instantie zelfs oorlog om gevoerd kan worden.

Het verhaal van de pom wijst ook nog op een breder verband, de kwestie van de culturele diversiteit, waarvoor UNESCO zegt te ijveren. Het interessante is dat de meeste Europese landen zelf inmiddels ook cultureel divers zijn geworden. Kan het erfgoed van een culturele minderheid ook nationaal Nederlands erfgoed worden? Kan Nederland, met andere woorden, de pom inzenden voor de werelderfgoedlijst van UNESCO? In één van de sessies werd het onderwerp druk bediscussieerd. In hoeverre

Kaarsjes uitblazen op je verjaardag is levend erfgoed. Foto: Piet Henrard

Veel moeders krijgen op moederdag ontbijt op bed.

Foto: Marcel Mooij, Nationale Beeldbank

kan de staat functioneren als (om een computerinternet term te gebruiken) *interface* tussen de lokale gemeenschappen en het wereldniveau van UNESCO? Niet alle staten in de wereld zijn per definitie bereid de culturele minderheden binnen de eigen landsgrenzen een stem te geven.

Dynamisch erfgoed

Erfgoed is een dynamisch proces van toe-eigening. Bijna alle plenaire sprekers legden er de nadruk op. Volgens Neil Silberman, verbonden aan het Ename expertisecentrum, wordt erfgoed, ook in de UNESCO conventie, *constantly recreated*. Laurier Turgeon definieerde immaterieel erfgoed als *an open, ongoing process*. Het maakt het des te lastiger om vat te krijgen op immaterieel erfgoed en helemaal lastig om het immaterieel erfgoed te beschermen in één of andere (oude) vorm. De Franse etnoloog en cultuurambtenaar Christian Hottin pleitte daarom meer voor *documentation* dan voor *preservation*. In zijn visie is onder-

zoek doen prima, maar is kunstmatig instandhouden uit den boze, en volledig in tegenspraak met het dynamische karakter van cultuur. De Vlaamse etnoloog Marc Jacobs betreurde het dat in dit verband in de conventietekst het woord *revitalisatie* wordt genoemd. Hij gelooft zelf meer in *identificatie*.

Hoe pak je het in concreto aan? Het meest concrete onderdeel van de conventie is dat UNESCO de ratificerende landen verplicht lijsten aan te leggen van immaterieel erfgoed dat binnen de eigen landsgrenzen aanwezig is. In kaart brengen dus. Het immaterieel erfgoed dient geïdentificeerd te worden. De grote vraag is: hoe kun je dit doen en tegelijk ook recht doen aan het dynamische karakter van cultuur en volkscultuur? In het verleden gebruikten volkskundigen dergelijke vragenlijsten vooral op fossilerende wijze, voor het – letterlijk – *vastleggen* van oude gewoonten en gebruiken door er als het ware een stomp over te zetten: zo moet het behouden blijven. Voor Canada heeft Laurier Turgeon een meer open en interactieve vorm verzonnen om het immaterieel erfgoed te inventariseren, met een grote eigen inbreng van de lokale gemeenschappen zelf. Toch blijven er ook dan nog vragen over. Hoe open of hoe gesloten mag of kan zo'n lijst zijn? Eén van de Hongaarse deelnemers vroeg: mag bijvoorbeeld ook 'vroeg opstaan' op de lijst, als dat veel genoemd wordt? En: hoe geef je cultuur van etnische minderheden een plaats op deze lijsten? Het zijn allemaal vragen waarop in dit stadium nog geen eenduidige antwoorden kunnen worden gegeven. Bescherming is nog weer een stap verder. In zijn algemeenheid was er overeenstemming dat beschermende maatregelen slechts vooral voorwaardenscheppend mogen en kunnen zijn.

Abstract

In zijn algemeenheid moet mij van het hart dat de meeste bijdragen op het congres een hoog abstractiegehalte hadden of zeer specialistisch waren. Het ging bijvoorbeeld over de *potential for the adoption of socialconstructionism and actor-network theory approaches* en over specifieke onderwerpen als *intersectional design for imperial rites in 18th-century China*. Het paste bij de opzet van het meerdaagse congres, waarbij de lezingen van de werkgroepsessies waren aangemeld via een op weten-

schappelijke congressen gebruikelijke *call for papers*, en dus iedereen een lezing over welk onderwerp dan ook kon indienen.

Ook had ik soms het gevoel dat de mensen waar het om gaat, de kunstenaars die volkskunst maken of de gemeenschappen waarin rituelen gepraktiseerd worden, teveel achter de horizon bleven. Het gaat er toch om dat er voorwaarden geschapen worden, dat het immaterieel erfgoed binnen deze gemeenschappen levend wordt gehouden? Dat kun je niet doen zonder deze mensen er zelf bij te betrekken. Wat dat betreft was wetenschapper Chin-Ee Ong, van het centrum voor toerisme studies uit Macao (China) nog een gunstige uitzondering. Hij was de eerste lezinghouder die in concreto inging op de volkskunstenaars zelf, die hij tot leven bracht met behulp van enkele dia's. Ong pleitte dan ook voor een benadering waarin, zoals hij het noemde, *scenes* centraal staan, waarbij hij afbeeldingen liet zien van meesterkunstenaars die kennis over hun ambacht en kunst overbrengen aan anderen door middel van bijvoorbeeld workshops. Om het in de woorden van de Zuid-Afrikaan en openingslezinghouder Andrew Hall te formuleren: het gaat er om een goede balans te vinden tussen *officialdom* en de *grassroots* van de lokale gemeenschappen zelf, tussen officiële instanties, zoals bijvoorbeeld musea en archieven, en de praktijk van de mensen zelf.

Erfgoedprofessionals

Tijdens het congres was er wel erg veel aandacht voor het officiële niveau van beleidsmakers en erfgoedprofessionals. Het was, met andere woorden, vaak een incrowd gebeuren voor experts. Er werd bijvoorbeeld heel wat gezegd over de discussies die in UNESCO verband gevoerd worden, binnen een vaste internationale groep van discussietijgers die van het ene congres naar het andere reizen, van Tokio naar Parijs, van Washington naar Kazachstan. Natuurlijk zijn deze discussies niet zonder belang, zeker nu het erop aankomt dat meer concrete *operational guidelines* geformuleerd worden. Het gaat daarbij vaak om details.

De inzet van Marc Jacobs in al deze discussies is bijvoorbeeld dat hij zich hard maakt voor een zo vaag en dus open mogelijke definitie van wat onder immaterieel erfgoed verstaan moet worden. In de discussie over *hoeveel* immaterieel erfgoed eigen-

lijk op een lijst mag, pleit hij voor zo breed mogelijke, representatieve lijsten. Bij een kleine lijst is er het risico dat het immaterieel erfgoed teveel wordt verabsoluteerd tot een kleine set *showpieces*, de oude *masterpieces of the intangible heritage* waar UNESCO zijn sensibiliseringsprogramma voor het immaterieel erfgoed mee begon. Anderen, met name uit de landen van het zuidelijk halfrond, kijken daar een slag anders tegenaan. Zij hebben juist behoefte aan dergelijke *showpieces* omdat die, bijvoorbeeld via het toerisme, geld in het laatje kunnen brengen. Kun je deze, vaak arme landen, daar ongelijk in geven? Volgens Neil Silberman is het heel simpel. Volgens hem moet immaterieel erfgoed ook in economisch opzicht levensvatbaar zijn. Anders zal het simpelweg niet overleven.

Iets minder *officialdom* en iets meer praktijk had van mij best gemogen. Voor de bij UNESCO aangesloten landen lijkt de implementatie op nationaal en regionaal niveau de belangrijkste vraag. Wat dat betreft had ik wel wat willen horen over hoe men bijvoorbeeld in België, een van de vroege ondertekenaars van de conventie, in het eigen land te werk gaat.

Het publiek

De laatste sessie was de enige die gericht was op het publiek. De centrale vraag in deze sessie was: hoe kun je een breed publiek enthousiast maken voor immaterieel erfgoed? Er waren verschillende lezingen, waaronder van Roel Daenen van Faro, over de jaarlijks in Vlaanderen georganiseerde erfgoeddag. De Vlaming Cor Vaninstendael vertelde over draaiorgels en danscultuur, aan de hand van een interessante collectie dansorgels die de Vlaamse regering voor een breed publiek zichtbaar wil maken. De collectie is ondergebracht in Museum het Vleeshuis in Antwerpen en om publiek te winnen mogen museumbezoekers ook zelf op de dansvloer meedansen om de danscultuur van toen aan den lijve te ondervinden. Om de danscultuur van vroeger tot leven te brengen, is naar zijn mening nog veel onderzoek nodig. Oral history is een belangrijke bron, maar ook oude advertenties of oude foto's.

Het meest enthousiasmerende verhaal kwam van Peter Van der Plaetsen, die vanuit de dagelijkse praktijk vertelde hoe je met

Chinees nieuwjaar in Den Haag is een voorbeeld een traditie meegenomen door nieuwe Nederlanders. Foto: Jean Michel van Braak

behulp van levende geschiedenis, dat wil dus zeggen het naspelen van geschiedenis voor een publiek, heel veel mensen en met name ook jongeren warm kunt maken voor erfgoed in Vlaanderen: *living history is a strong tool for presenting history to a large public*. Van der Plaetsen is verbonden aan het Provinciaal Archeologisch Museum in Velzeke dat op deze wijze geschiedenis tot leven brengt op een manier die vergelijkbaar is in Nederland met Archeon in Alphen aan den Rijn.

De conventie

De vraag of Nederland nu wel of niet de UNESCO-conventie over het immaterieel erfgoed moet ratificeren bleek een vraag, waar meer landen mee worstelen. Laurier Turgeon vertelde dat hij zijn inventarisatie van immaterieel erfgoed in Canada was begonnen om aan zijn regering te laten zien dat immaterieel erfgoed zeker niet oubollig is en ook op een dynamische, open manier geïnventariseerd kan worden. Met succes, Canada heeft inmiddels geratificeerd.

Blijkens één van de lezingen op het congres is men in Engeland vooral sceptisch. De kans is klein dat Groot-Brittannië binnen afzienbare tijd zal ratificeren. Vermoedelijk komt het door de sterke Engelse traditie van materiële erfgoedzorg, die vooral objectgericht is en weinig ruimte laat voor de immateriële beleving van dit erfgoed. De Verenigde Staten zal waarschijnlijk wel binnenkort omgaan, men kan daar terugvallen op een rijke traditie van *public folklore*.

Ook in Nederland wordt het belang van immaterieel erfgoed steeds meer ingezien. In het kader van het Jaar van de Tradities is het Nederlands Centrum voor Volkscultuur al bezig met een uitgebreide inventarisatie. Als nog meer landen de conventie zullen ratificeren, dan zal het steeds lastiger worden voor Nederland om er buiten te blijven. Niet ratificeren zou ook geïnterpreteerd kunnen worden als een niet serieus nemen van het immaterieel erfgoed van de zuidelijke ontwikkelingslanden. Of van het immaterieel erfgoed van nieuwkomers hier in Nederland. Maar aan het ratificeren van een conventie zitten ook allerlei financiële en juridische implicaties, die het waard zijn om eerst goed uitgezocht te worden. ▀

Actief inburgeren via erfgoedinstellingen in de eigen woonplaats

Vijf culturele instellingen in Rotterdam ontwikkelden samen met het Regionaal Opleidingscentrum (ROC) en Zadkine Educatie een succesvol project voor inburgeraars, getiteld 'Thuis in Rotterdam'. Dit project is zo goed ontvangen dat de provincie Zuid-Holland een subsidie aan het Erfgoedhuis Zuid-Holland heeft toegezegd, zodat ook andere steden van deze formule kunnen profiteren. Wat is het geheim van deze succesformule?

Doel is om via de geschiedenis van Nederland de inburgeraars zich sneller thuis te laten voelen binnen onze samenleving. Historisch besef is onderdeel van het nationale bewustzijn en levert cohesie op. Historische kennis is onmisbaar om te begrijpen waarom het dagelijks leven in Nederland is zoals het nu is. 'Thuis in Zuid-Holland' laat inburgeraars op een actieve manier kennismaken met de Nederlandse geschiedenis en cultuur en bereidt ze zo voor op het inburgeringexamen. Dus geen 'geschiedenisverhaaltje' in een schoolgebouw, maar wandelend door bijvoorbeeld Dordrecht naar Museum Simon van Gijn om daar door middel van stijkkamers de zeventiende, achttiende en negentiende eeuw te beleven. Wezenlijk is het uitgangspunt dat de lessen over het verleden aansluiten op de lesstof van de cursisten en bij de actualiteit.

Tot de doelgroepen behoren volwassenen, die kort geleden in Nederland zijn komen wonen en volwassenen die langer in Nederland wonen, maar voor wie taal en cultuur onbekend zijn. Maar ook niet-Nederlandse ouders met (jonge) schoolgaande kinderen en mensen die baat hebben bij een combinatie van reïntegratie en inburgering, bijvoorbeeld met het oog op het vinden van werk, behoren tot de doelgroep.

Op de koffie

Juist historische musea hebben de mogelijkheid om geschiedenis op een aantrekkelijke, visuele wijze uit te dragen. Om die

overdracht te bereiken brengen inburgeraars bezoeken aan erfgoed- en andere culturele instellingen in hun stad. Na een typisch Nederlandse ontvangst met koffie, thee en een koekje leiden speciaal voor dit project getrainde rondleiders de groep rond. Ieder museum heeft zijn eigen rondleiders. Zij stemmen hun verhaal af op het ontwikkelingsniveau van de cursisten én op hun kennis van de Nederlandse taal.

De inburgeraars bezoeken vijf instellingen in hun eigen stad. Ieder bezoek wordt door een voorbereidingsles voorafgegaan, waarin de belangrijkste begrippen worden behandeld. Na het bezoek vindt er per instelling nog een afrondingsles plaats, om het geleerde te bespreken en te herhalen.

KNS

Het inburgeringexamen bestaat uit drie delen: schrijf- en spreekvaardigheid van de Nederlandse taal, het samenstellen van een portfolio (map met bewijzen van taalpraktijksituaties) en Kennis van de Nederlandse Samenleving (KNS). Hoewel de pijlen van deze cursus op KNS zijn gericht, is er op alle fronten van het inburgeringexamen een match. De cursus is volledig in het Nederlands, desnoods met handen en voeten. Er wordt ingespeeld op een actieve houding van de cursist, de cursisten verlaten het klaslokaal en gaan gezamenlijk op pad om activiteiten te ondernemen. Deze activiteiten zijn in iedere stad verschillend, maar het varieert van het nemen van de bus, het traceren van een boek via de bibliotheekcomputer tot het beklimmen van een kerktoeren.

Het onderdeel KNS bevat een enorme hoeveelheid 'eindtermen', begrippen die van belang zijn om onze samenleving te begrijpen.¹ Het streven is er zoveel mogelijk in de les te verwerken.

Uit gesprekken met de docenten is gebleken dat er grote behoefte is de begrippen uit de hoofdstukken 'maatschappij' en

Tekst

Anouk Estourgie

Thuis in Rotterdam is een actieve manier van inburgeren.

'geschiedenis' levendiger aan te bieden en te visualiseren. Waar komt bijvoorbeeld Willem van Oranje meer tot leven dan in museum het Prinsenhof in Delft? De lesbrieven worden door de educatoren van de culturele instellingen gemaakt in nauw contact met de docenten van de inburgering.

Samenwerking

Het project onderscheidt zich van andere initiatieven door het eerder aangegeven samenwerkingsverband tussen een aantal

locale culturele- en erfgoedinstellingen enerzijds en onderwijsorganisaties anderzijds. Een gezamenlijke educatieve aanpak leidt tot een uitgebalanceerd programma, de inburgering is daardoor effectiever. Iedereen wint bij deze formule: de onderwijsinstelling krijgt de kans aantrekkelijke lessen inburgering te verzorgen, die praktisch en breed georiënteerd zijn. De culturele instellingen ontvangen een doelgroep die moeilijk over de drempel te krijgen is. In de praktijk blijkt deze groep ook nog vaak terug te komen om familie, burens en vrienden te laten zien

Ook het ontdekken van de eigen omgeving behoort tot het actief inburgeren.

wat ze hebben geleerd. De cursisten doen zo bijna spelenderwijs historische kennis op van hun nieuwe woon- en leefomgeving. Daardoor voelen ze zich sneller vertrouwd met de nieuwe cultuur, die een andere is dan waarin ze zijn opgegroeid.

'Met het openbaar vervoer naar het museum, koffie, thee en een koekje als ontvangst, kletsen met Nederlandse rondleiders en museummedewerkers; deze praktische benadering draagt op allerlei fronten bij aan een zelfstandige deelname aan het maatschappelijke leven'²

Cruciaal is de rol van de rondleider en een goede voorbereidingsles. We moeten ons realiseren dat wij met een andere bagage en culturele achtergrond tegen zaken aankijken dan nieuwkomers. Een archief blijkt bijvoorbeeld voor sommige inburgeraars een beangstigende instelling te zijn. Ze denken dat hun persoonlijke dossier er wordt bijgehouden, zoals destijds een Stasi-dossier. Ook zijn er inburgeraars met een oorlogstrauma, zij kunnen bijvoorbeeld heftig reageren op uniformen, zoals getoond in historische collecties. Inburgeringdocenten hebben meer ervaring met deze veronderstellingen en reacties dan educatoren van culturele instellingen, vandaar dat samenwerking, afstemming en een goede voorbereiding erg belangrijk zijn. Het is prettig dat drempels en angsten zo worden weggenomen.

'Het bezoeken van een museum is voor velen nieuw. Ook in het land van herkomst is vaak nooit een museum bezocht, het wordt als een elitaire instelling gezien waar zij niet thuis horen. Het project Thuis in Zuid-Holland werkt drempelverlagend en versterkt het zelfvertrouwen. Eén van de uitkomsten van het evaluatierapport van Thuis in Rotterdam is dat cursisten aan hun autochtone Nederlandse burens vertellen over hun bezoek aan een bepaald museum. Als blijkt dat de burens het museum nog nooit hebben bezocht en zij wel, leggen ze uit wat er te zien is en dat geeft een heel voldaan en trots gevoel.'³

Kosten

De kosten van het project zijn laag. Het schrijven van een lesbrief is een eenmalige activiteit. Structurele kosten zijn de kos-

ten voor koffie en thee, een entreekaartje, een rondleider voor 1,5 uur en eventueel een buskaartje. Dure brochures en ander wervingsmateriaal is niet nodig. De culturele instellingen hoeven de cursisten namelijk niet zelf te werven, maar ze doen mee via de samenwerkende onderwijsinstelling.

Praktijk

In Rotterdam loopt het project, ondanks alle veranderingen op inburgeringsgebied, al een aantal jaren met succes. De cursisten brengen een bezoek aan het Nationaal Onderwijsmuseum, het Mariniersmuseum, het Havenmuseum, het Belasting & Douane Museum en de SKVR (Stichting Kunstzinnige Vorming Rotterdam). Het is een kwestie van creatief denken om begrippen aan de collecties te koppelen.

Thuis in Zuid-Holland is een succesvol project om nieuwe Nederlanders te betrekken bij erfgoed.

Een begrip als democratie wordt voor de Rotterdamse cursisten duidelijk, doordat een actrice hen in het Belasting & Douane Museum belasting laat betalen en hen laat stemmen over de besteding hiervan. Bij de SKVR, waar een workshop beeldende kunst of muziek wordt gevolgd, komen bijvoorbeeld begrippen als 'hobby', 'vrije tijd' en 'kunst' aan bod. In het Havenmuseum wordt het ontstaan van Rotterdam uit de doeken gedaan, de Tweede Wereldoorlog behandeld en de haven van nu. In elke inburgeringsles wordt ook steeds een link gelegd naar het land van herkomst van de cursisten.

Vervolg

Met de bijdrage van de provincie Zuid-Holland initieert en faciliteert het Erfgoedhuis ZH het project in een aantal andere steden. Gekozen is voor Delft, Dordrecht, Gouda, Leiden en Schiedam: middelgrote steden met een relatief hoog aantal inwoners van allochtone afkomst. Niet elke stad heeft musea en andere

culturele instellingen die naadloos aansluiten op de verplichte leerstof in de cursus inburgering, maar vaak leent een (deel van een) museale collectie zich echter wél voor gebruik in de lessen inburgering. Het Erfgoedhuis ZH heeft inmiddels in de diverse steden al flink wat culturele instellingen en aanbieders van inburgeringscursussen benaderd en het enthousiasme is opvallend groot. Kennelijk hebben veel culturele instellingen de wens iets voor deze groep te kunnen aanbieden en kunnen ze nu heel eenvoudig, maar doeltreffend instappen.

De gemeente Dordrecht reageerde zo enthousiast, dat de deelnemende instellingen meteen zijn begonnen met het ontwikkelen van lesbrieven. Nog dit schooljaar zullen de eerste cursisten op pad gaan. Voor het eerste jaar wordt ingezet op tien groepen van ongeveer vijftien personen. Zij zullen de Stadsbibliotheek, de Grote Kerk, DIEP (stadsarchief en archeologische vereniging), Museum Simon van Gijn en Informatiecentrum Biesbosch bezoeken. De geschiedenis van Nederlands eeuwig strijd tegen het water uitgelegd op een boot door de Biesbosch... wie wil dat nou niet? ▶

Voor meer informatie: www.thuisinzuid-holland.nl

Noten

- 1 Zie voor de begrippen: www.handreikinginburgeringgemeenten.nl
- 2 Docent Zadkine Educatie Rotterdam
- 3 Docent Zadkine Educatie Rotterdam

Alledaagse dingen

Tekst Ineke Strouken

week v/d
geschiedenis
2008

Krentenwegge en Kruidmoes

Eten en drinken horen bij het dagelijks leven. Vroeger moesten maaltijden vooral voedzaam zijn, tegenwoordig wordt er meer aandacht besteed aan de bereiding van voedsel. Elke regio heeft zijn eigen streekgerechten. Twente staat dit jaar in het teken van het Twents culinair erfgoed.

Meer informatie: www.kco.nl

Religieus erfgoed

Kerken, kloosters en andere religieuze gebouwen herbergen samen misschien wel de grootste verzameling kunstvoorwerpen en historische objecten van de Lage Landen. Er is nu een handige geïllustreerde lexicon uit van alle benamingen van religieuze voorwerpen.

Mieke van Zanten, *Religieus erfgoed. Geïllustreerd lexicon* (Zutphen 2008)
ISBN 90 5730 522 4

Verhalen van Nederland

Het thema van de Week van de Geschiedenis is dit jaar 'Verhalen van Nederland'. Tijdens deze geschiedenisweek – die plaatsvindt tussen 11 en 19 oktober 2008 – kunnen culturele organisaties waargebeurde verhalen vertellen aan de hand van een gebouw, object, persoon of plek. Dat kan in alle vormen (gesproken, geschreven of bezongen) en op alle plaatsen (in een museum of bibliotheek, op een archief of bij een monument).

U kunt u inschrijven op www.weekvandegeschiedenis.nl

Landjuweel

Een landjuweel is een zevenjaarlijks treffen van alle Brabantse gildebroeders en -zusters. Dit enorme festijn kent een aantal vaste activiteiten, zoals de gildemis, de vaandelparade, het schieten, vendelen en trommen, het standaardrijden te paard en een grote optocht. Dit jaar is er ook aandacht voor folklore en levende geschiedenis.

Het Landjuweel wordt van 4 tot en met 7 september gehouden in Moergestel en Oisterwijk.
Meer informatie: www.landjuweel2008.nl

Carnavalwagens

Dat volkscultuur cultuur en kunst is, blijkt ook wel uit alle carnavalwagens die elk jaar weer met veel creativiteit gebouwd worden. Over de bouwers was tot nu toe weinig bekend. Hoe de Tilburgse carnavalwagens gemaakt worden door bijvoorbeeld de Fènpruivers of de Gökese Turken is nu in boekvorm vastgelegd.

Paul Spapens en Gerdien Wolthaus Paauw, *De Bouwers. Hoe Tilburgse carnavalwagens ontstaan* (Tilburg 2008)
ISBN 9 7890 807 43038

Muziek in de kunst

Nederlanders houden van muziek en kunst. Er zijn dan ook in de loop der jaren heel wat kunstwerken vervaardigd waarin muziek en musieren centraal staan. Jeroen Bosch, Jan Steen, Jacques Frenken en Henk Visch hebben bijvoorbeeld schilderijen met dit thema gemaakt.

De tentoonstelling *Muziek – gespeeld en verbeeld* is tot en met 31 augustus te zien in het Noord-Brabants Museum, Verwerstraat 41 in Den Bosch (073-6877877 of www.noordbrabantsmuseum.nl)

Op verhaal komen

Vlaamse verhalen

Op verhaal komen is een serie van zes delen over verhalen in Vlaanderen. De vorige vijf delen gingen over sagen uit de vijf Vlaamse provincies. Deel zes gaat over moderne sagen, ook *urban legends* ofwel stadsagen genoemd, zoals De zwarte hand in de koffer of de Ontplofte kat.

Stefaan Top, *Op verhaal komen. Moderne sagen en geruchten uit Vlaanderen* (Leuven 2008)
ISBN 9 789063 065737

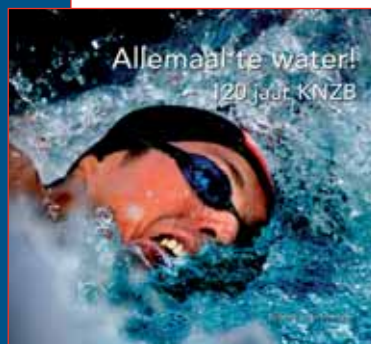
Speciale prijs voor de lezers van Volkscultuur Magazine!

Geschiedenis van het zwemmen

Tweehonderd jaar geleden kon niemand zwemmen, ook vissers niet. In de negentiende eeuw komt daar verandering in. In 1846 werd in Amsterdam de eerste zwemschool opgericht, bedoeld om de arbeiders te leren zwemmen. Tegenwoordig kunnen veel mensen goed

zwemmen en vinden wij zwemmen fijn om te doen en ook gezond voor ons lijf. Ook kan Nederland goed mee in de topsport zwemmen.

Allemaal te water! 120 jaar KNZB (Utrecht 2008) is te bestellen door € 18,75 over te maken op giro 810806 t.n.v. het Nederlands Centrum voor Volkscultuur o.v.v. zwemmen.

Symbolen op kerstkaarten

Een varkentje, hulst, roodborstje, lieveheersbeestje of schoorsteenveger... Wat doen deze plaatjes op kerst- en nieuwjaarskaarten? Elk jaar ontvangen mensen tientallen kaarten zonder de boodschap te kennen van de symboliek van het plaatje. Veel symbolen drukken bescherming, geluk en voorspoed uit.

Méér dan een wens. Het verhaal achter het plaatje op de kerst- en nieuwjaarskaart (Utrecht 2007) is te bestellen door € 18,75 over te maken op giro 810806 t.n.v. het Nederlands Centrum voor Volkscultuur o.v.v. kerstkaarten

Geschiedenis van het behang

Het woord behang is afgeleid van behangsel. De term behangsel stamt nog uit de tijd dat de meeste vormen van wandbekleding uit textiel bestonden en los aan de wand hingen. In de negentiende eeuw werd papieren behang mode. Aan de motieven en kleuren is af te lezen in welke tijd het behang te dateren valt.

Papieren Behang, een rijke geschiedenis (Utrecht 2008) is te bestellen door € 19,75 over te maken op giro 810806 t.n.v. het Nederlands Centrum voor Volkscultuur o.v.v. behang.

Geschiedenis van het borduren

Borduren is een oud ambacht dat al eeuwenlang beoefend wordt. Alle borduursteeken zijn lang geleden ontstaan en hebben een boeiende geschiedenis. Eeuwenlang werd de kennis van het borduren doorgegeven van moeder op dochter. Nu is er een map met borduurtechnieken en hun historische informatie.

Borduren in Nederland (Utrecht 2008) is te bestellen door € 24,50 over te maken op giro 810806 t.n.v. het Nederlands Centrum voor Volkscultuur o.v.v. borduren.

‘Door Foxfire weet ik wie ik ben en waar ik vandaan kom’

Tekst

Jeroen Ketelaars

Al meer dan veertig jaar produceren middelbare scholieren in de Amerikaanse staat Georgia *The Foxfire Magazine*, een tijdschrift dat voornamelijk gebaseerd is op ‘oral history’. Door opa’s, oma’s en anderen uit hun directe omgeving te interviewen, leren de scholieren hun eigen cultuur beter kennen én leggen zij hun cultureel erfgoed vast.

Voor hoeveel beginnende docenten zullen de eerste weken van hun loopbaan niet een grote teleurstelling zijn geweest? Net de lerarenopleiding afgerond en vol enthousiasme aan de slag, om er vervolgens al snel achter te komen dat de leerlingen dat enthousiasme helemaal niet delen. Ongeïnteresseerd leunen ze achterover of hangen ze op hun tafeltje, terwijl de docent alle zeilen bijzet om zijn leerlingen bij de les te houden.

Jongeren leggen al generaties lang het verhaal van hun woonplaats vast.

Zo ongeveer zal het Eliot Wigginton ook zijn vergaan, toen hij in 1966 als kersverse docent Engels aantrad op de Rabun Gap-Nacoochee School, een plattelandschool in Rabun Gap, in het zuidelijk deel van het Appalachen-gebergte in de Amerikaanse staat Georgia. Wigginton kwam net van de universiteit en had er zin in. Groot moet zijn teleurstelling dan ook zijn geweest toen hij erachter kwam dat zijn vak de leerlingen koud liet. Ze waren wel geïnteresseerd in auto’s en in jagen, maar niet in Shakespeare, zou Wigginton later in een artikel in *Teacher Magazine* vertellen.

Toen de situatie in het klaslokaal na enkele weken nog steeds niet ten goede was gekeerd, kwam de gefrustreerde Wigginton met een idee waarmee hij de scholieren wél aan het werk hoop te krijgen: ze zouden een tijdschrift gaan maken. Dáár waren

de scholieren wel voor te porren en in 1967 kon het eerste nummer van *The Foxfire Magazine* verschijnen.

Springlevend

Veertig jaar later is het tijdschrift, dat vernoemd werd naar een zwam die in het donker een blauw-groene gloed verspreidt, nog steeds springlevend. Twee keer per jaar verschijnt het blad en net als in de beginperiode wordt het nog steeds volgeschreven en geredigeerd door middelbare scholieren. Daarnaast nemen zij ook de organisatorische en zakelijke kanten van de publicatie voor hun rekening. Op al die verschillende taken worden zij voorbereid tijdens speciale lessen.

De artikelen zijn voornamelijk gebaseerd op interviews die de scholieren houden met familieleden, burens, lokale ambachtslieden en andere personen uit hun eigen, directe omgeving. ‘Eerst kijken de scholieren of er iemand is die zij graag willen interviewen’, aldus Samantha Fountain, een 16-jarige leerlinge die al drie jaar bij Foxfire betrokken is. ‘Als zij niemand weten, kunnen ze gebruikmaken van een boek met suggesties voor personen en onderwerpen’. Sinds enige tijd kunnen schrijvers voor Foxfire ook kiezen voor ‘archive articles’: artikelen die iemand ooit is begonnen, maar nooit heeft afgemaakt. Volgens Fountain is het belangrijk dat de scholieren een onderwerp kiezen dat echt hun interesse heeft. ‘Er zijn wel eens leerlingen die niet zo gemotiveerd zijn. Maar als zij dan een onderwerp vinden waar zij echt in geïnteresseerd zijn, is het veel makkelijker om met het artikel aan de slag te gaan.’

De geïnterviewden vertellen in het blad over hun leven in de bergen van noordelijk Georgia. Zo vertelt J.P. Speed, geboren in 1931, aan zijn kleindochter Ashley O’Shields hoe hij in zijn jeugd ging jagen en vissen en hoe zijn vader het land bewerkte met ossen. De jukken waarmee zij de ploeg voorttrokken, waren zelfgemaakt. En Olene Garland legt aan haar kleinzoon Jonathan

uit hoe zij haar speciale maïsbrood maakt. Ferman Thornton vertelt dan weer over 'Mountain Sounds', de winkel waar hij instrumenten verkoopt die veel gebruikt worden in de volksmuziek uit het Appalachen-gebied, en over zijn activiteiten als bluegrass-muzikant.

'Foxfire opende mijn ogen'

Kaye Collins (51) is sinds haar zestiende bij Foxfire betrokken. Haar jarenlange waardering voor het tijdschrift ontstond toen haar vader door scholieren geïnterviewd werd over zijn activiteiten als 'moonshiner', een stoker van illegale whisky. Op de middelbare school volgde Collins twee jaar lang, iedere dag een uur journalistieke lessen die op Foxfire gericht waren. Eén van de dingen die Collins aansprak, waren de uitstapjes die de 'Foxfire-scholieren' maakten. 'Foxfire bood een mogelijkheid om eens wat andere plaatsen dan mijn eigen woonplaats te zien', vertelt Collins. Sindsdien is zij zich voor Foxfire blijven inzetten. Want behalve interessante uitstapjes, bleek werken voor het blad een veel grotere waarde te hebben.

'Het opende mijn ogen voor dingen die zich in mijn directe omgeving hadden afgespeeld. De Grote Depressie van de jaren dertig, bijvoorbeeld, en de moeilijkheden die de mensen toen hadden om brood op de plank te krijgen en geld te verdienen. Wat voor strijd zij hebben moeten leveren. Ik had er wel over gelezen, maar het maakte pas echt indruk op me toen ik degenen die het meegemaakt hadden erover hoorde vertellen. Door Foxfire kwam ik erachter wie ik was en waar ik vandaan kwam.'

Sinds de oprichting eind jaren zestig, is Foxfire enorm gegroeid. Tegenwoordig is Foxfire dan ook niet alleen een tijdschrift, maar een volledige organisatie die onder de naam The Foxfire Fund opereert. Zo is sinds de jaren zeventig behalve het tijdschrift een groot aantal boeken door Foxfire uitgegeven, met verkoopcijfers die in de miljoenen lopen. Veel van die boeken behoren tot *The Foxfire Book*-serie, die al sinds 1972 verschijnt. Daarnaast beschikt The Foxfire Fund over grote stukken grond in Mountain City, waar onder meer ruim twintig traditionele blokhutten zijn gebouwd en waar een museum is gehuisvest dat gewijd is aan de cultuur van de zuidelijke Appalachen.

'Foxfire approach'

Zoals rond het tijdschrift in de loop der jaren steeds meer andere Foxfire-initiatieven zijn ontstaan, zo heeft zich ook een volledige onderwijskundige Foxfire-aanpak ontwikkeld. Die is onder meer vastgelegd in het boek *From Thinking to Doing*, waarin rond elf centrale uitgangspunten de Foxfire-filosofie uit de doeken wordt gedaan.

Belangrijke vertrekpunten zijn de hoge graad van verantwoordelijkheid die bij de scholieren wordt gelegd, en de samenwerking tussen enerzijds de scholieren en de school en anderzijds de gemeenschap daar omheen. De leraar wordt binnen Foxfire gezien als 'facilitator' en 'collaborator'. Bovendien gaat men ervan uit dat scholieren betere prestaties willen behalen, als hun product niet alleen de docent onder ogen komt, maar de gehele gemeenschap waar zij deel van uitmaken.

Sinds enkele jaren heeft Foxfire een samenwerkingsverband met Piedmont College, waar docenten kunnen worden opgeleid volgens de 'Foxfire approach'. Hilton Smith is aan Piedmont College de coördinator van dat lerarenopleidingsprogramma. Volgens hem hebben inmiddels meer dan drieduizend docenten zich in de Foxfire-aanpak bekwaamd, die zij dan weer toepassen op hun eigen scholen, elders in het land, want Foxfire heeft in de loop der jaren als voorbeeld gediend voor verschillende andere, al dan niet succesvolle tijdschriften.

'Tot de cursisten behoren docenten die al jarenlang lesgeven en een burnout nabij zijn. Zij willen een nieuwe start maken', vertelt Smith. 'Als zij ons programma volgen, zie je gewoon dat hun ogen weer beginnen te stralen. Maar we hebben ook cursisten die nog maar kort als leraar werken, maar het moeilijk vinden om hun idealisme vast te houden. Wij bieden hun iets dat ze niet op de lerarenopleiding hebben gehad.'

De scholieren die ervoor kiezen om aan de slag te gaan bij Foxfire, krijgen op hun beurt ook speciale lessen. Die worden tijdens keuzevakken gegeven aan de Rabun County High School, de middelbare school waar het Foxfire-programma aan het eind van de jaren zeventig werd ondergebracht. Tijdens de

lessen worden de scholieren ingewijd in alles wat bij het maken van een tijdschrift komt kijken. Zo krijgen zij journalistieke lessen, die bijvoorbeeld gericht zijn op het houden van interviews en het schrijven en redigeren van artikelen. Maar ook leren zij hoe ze goede foto's kunnen maken, hoe de abonnementen geregistreerd moeten worden en hoe het blad geleid moet worden. Oudere studenten die voor Foxfire werken, fungeren als 'mentor' voor hun jongere collega's.

'Meer eigenwaarde'

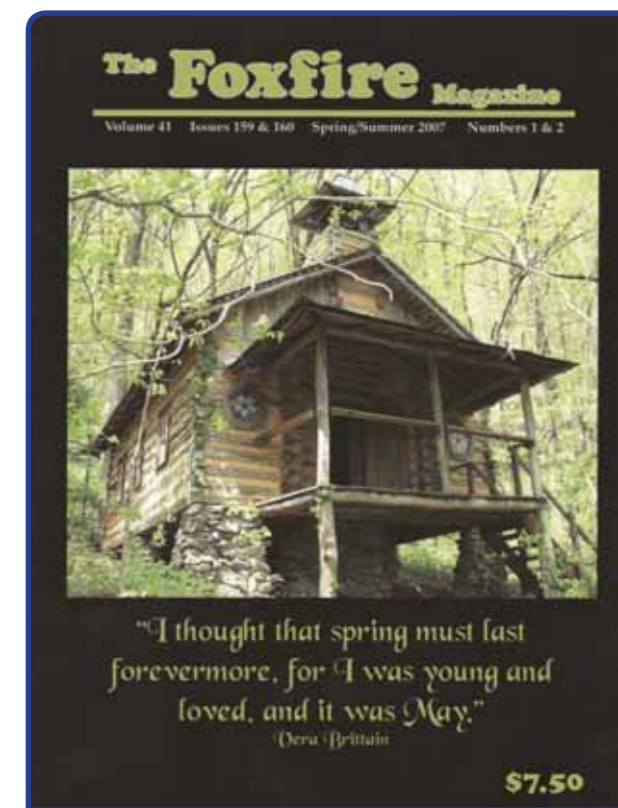
Casi Best (16) is leerlinge aan de Rabun County High School en werkt al drie jaar voor Foxfire. Ze schrijft en redigeert artikelen, helpt medescholieren bij hun interviews en is actief in het museum en de geschenkenwinkel. 'Het heeft me ontzettend veel geleerd', aldus de middelbare scholiere. 'Op het gebied van samenwerken en communiceren met anderen, bijvoorbeeld. En hoe met ouderen om te gaan, om hun kennis en verhalen vast te kunnen leggen. Maar het heeft me ook zakelijke vaardigheden bijgebracht.'

Samantha Fountain sluit zich volledig bij het oordeel van haar Foxfire-collega aan. Maar Foxfire heeft haar bovendien zogenoemde 'people skills' bijgebracht. 'Toen ik bij Foxfire begon, was ik zó verlegen. Als ik iemand niet kende, durfde ik er niet mee te praten. Door Foxfire is dat veranderd. Ik heb leren praten met mensen van alle leeftijden.'

Ook volgens Kaye Collins heeft Foxfire de scholieren een hoop te bieden. 'Zij krijgen er een sterkere gemeenschapsband door en meer eigenwaarde. Bovendien leren zij vaardigheden die zij de rest van hun leven kunnen gebruiken. Niet alleen hoe ze een tijdschrift moeten maken, maar ook hoe ze de financiën en de voorraden op orde moeten houden.'

Gevangenisstraf

Is *The Foxfire Magazine* veertig jaar na de oprichting nog steeds springlevend, met de grondlegger ervan liep het slechter af: Eliot Wigginton werd begin jaren negentig tot een jaar gevangenisstraf veroordeeld omdat hij zich aan een tienjarig jongetje had vergrepen. Volgens niet minder dan achttien andere man-

nen, die op het moment dat zij hun verklaringen aflegden veelal al in de twintig of dertig waren, had 'Wig', zoals de geliefde docent plaatselijk bekendstond, zich op enig moment ook aan hen vergrepen. De veroordeling sloeg bij Foxfire in als een bom en maakte een eind aan Wiggintons onderwijscarrière. Niet alleen kreeg de Foxfire-stichter een gevangenisstraf opgelegd, ook mocht hij twintig jaar lang niet met kinderen werken.

In 1994 vertelde Wigginton in *Teacher Magazine* dat hij hoopte dat mensen een onderscheid konden maken tussen 'de man en zijn misstappen' enerzijds en de onderwijskundige aanpak die hij had ontwikkeld anderzijds. Die twee moesten namelijk los van elkaar gezien worden, betoogde Wigginton in het artikel. Gezien de ontwikkeling die Foxfire sinds Wiggintons veroordeling heeft doorgemaakt, en de vastberadenheid waarmee steeds nieuwe lichtingen scholieren het blad blijven uitgeven, lijkt die wens in ieder geval te zijn uitgekomen. ▀

Tilburgse dialectliedjes populair bij basisschoolleerlingen

In 2006 heeft de Stichting Tilburgse Taol het initiatief genomen om een liedjeswedstrijd te organiseren waarbij basisschoolleerlingen liedjes in het Tilburgs dialect leren kennen en instuderen. Voor de realisatie van het project is samenwerking gezocht met Factorium Tilburg. Hoogtepunt van de wedstrijd is een afsluitend liedjesfestival, dat onder grote publieke belangstelling in de aula van de Universiteit van Tilburg gehouden werd. De wedstrijd is mede mogelijk gemaakt door steun van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur.

De Stichting Tilburgse Taol is zo'n vijftien jaar actief met het organiseren van activiteiten op het gebied van de Tilburgse taal en (volks)cultuur. Eén van de eerste activiteiten die de Stichting organiseerde en nog steeds een jaarlijks succesnummer, is het Gròot Dikteej van de Tilburgse Taol. Op een vrijdagavond in november staat niet alleen de Tilburgse taal middels het afnemen van een dictee centraal, maar wordt ook een programma met Tilburgse volkscultuur voorgeschoteld. De avond wordt voorafgegaan door het Tilburgs diner, waarbij het menu geïnspireerd is door de Tilburgse keuken, cultuur en/of volksaard. Andere succesvolle activiteiten van de Stichting zijn het produceren van het Tilburgs Leesplèngske, het Tilburgs woordenboek, het Tilburgs kookboekje, het Tilburgs liedboek, de Tilburgse scheurkalender en de organisatie van de uitreiking van Brabantse Dialectprijs 'De Vergulde Klomp', Tilburgse vrijwilligersprijs 'Boovenste Biste' en de vertaling en vertolking van de liedjes van de Beatles in het Brabants ('De Bietels'). Voor de Stichting Tilburgse Taol is de Tilburgse dialectliedjeswedstrijd een belangrijk middel om een nieuwe, jongere doelgroep voor haar activiteiten aan te boren. Een doelgroep bij wie de liedjes in het Tilburgs dialect bovendien zeer in de smaak vallen, zo bleek uit de vele enthousiaste reacties.

De liedjeswedstrijd

De wedstrijd kent een eenvoudige opzet: acht Tilburgse basisscholen studeren elk twee liedjes in het Tilburgse dialect in, die ze ten gehore brengen op een songfestival. Een jury bepaalt wie de beste uitvoering heeft. Enthousiasme, uitspraak van het

dialect en de wijze van voordragen spelen een belangrijke rol. De scholen studeren zelf, meestal onder leiding van de muziekdocent van de school of een muzikale leerkracht, de liedjes in op basis van aantrekkelijk en goed lesmateriaal. Ze krijgen daarbij ondersteuning van een docent van Factorium Tilburg. Verder komt een erfgoeddocent langs om iets te vertellen over de achtergronden van de liedjes en het (Tilburgs) dialect. Voor de ontwikkeling van het lesmateriaal is door de Stichting Tilburgse Taol samenwerking gezocht met Factorium Tilburg, centrum voor kunsteducatie op het gebied van muziek, dans en theater. Factorium Tilburg heeft een aantal docenten/ontwikkelaars van lesmateriaal in huis die niet alleen uitstekende leermaterialen ontwikkelen, maar ook een goede beheersing en kennis van het Tilburgs hebben.

Een liedjesfestival is een goede manier om jongeren te interesseren voor dialect.

Voor de wedstrijd is een lesboek ontwikkeld, op basis van een verzameling bestaande en nieuwe liedjes in het Tilburgs dialect. Door Factorium Tilburg zijn de teksten van de liedjes voorzien van het notenschrift en zijn er aanwijzingen opgenomen over het zingen en presenteren van de liedjes. De Stichting Tilburgse Taol heeft toegezien op de correcte spelling van de teksten in het Tilburgs dialect en heeft bij ieder lied achtergrondinformatie aangeleverd.

Het lesmateriaal bestaat uit bestaande, bekende Tilburgse (kinder)liedjes en nieuwe liedjes in het Tilburgs dialect, die speciaal voor de wedstrijd geschreven zijn door twee medewerkers van Factorium Tilburg: Wim Glorius en Harry Swinkels. Dit is een bewuste keuze van de Stichting Tilburgse Taol om op deze manier nieuwe liedjes aan de canon van liedjes in Tilburgs dialect toe te voegen. De nieuwe liedjes gaan over herkenbare Tilburgse zaken als de Tilburgse kermis, het bekende Tilburgse

Tekst

Tim van der Avoird

Ook over friet werd er gezongen.

Foto: Paul Spapens

park het Wandelbos of het nu al fameuze draaiende huis op de Hasseltronde. De nieuwe liedjes blijken erg populair bij de leerlingen, omdat ze speciaal voor de doelgroep geschreven zijn. Verder is er door Factorium Tilburg naast het papieren lesmateriaal ook een voorbeeld-CD opgenomen, waarop de liedjes gezongen worden, zodat leerkrachten en leerlingen snel een gevoel voor de liedjes kunnen ontwikkelen. De leerlingen blijken daardoor de liedjes heel snel op te pikken. Verder is het ons duidelijk geworden dat de CD ook bij anderen dan leerkrachten en leerlingen populair is, gezien de vele verzoeken die ons bereikt hebben voor de verkoop van de CD.

Belangstelling van scholen

In 2008 is de wedstrijd voor de tweede maal gehouden. In februari ontvingen de scholen het lesmateriaal en medio april

was het afsluitende festival. In de tussentijdse periode studeerden de scholen de liedjes in. Het eerste jaar was het voor ons lastig om in te schatten hoe groot de belangstelling van de Tilburgse scholen voor ons project zou zijn. We hadden de indruk dat cultuuronderwijs leeft op Tilburgse basisscholen, maar onduidelijk was of dat ook voor een project over het dialect zou gelden. Scholen bleken dubbelzinnig tegenover het project te staan. Een aantal scholen bleek uitgesproken enthousiast over het project, omdat men het een heel aantrekkelijke manier vond om aandacht aan het culturele erfgoed van de stad te besteden. Andere scholen bleken echter problemen te hebben met de prominente aandacht voor dialect in het project. Een veelzeggende reactie van één van de leerkrachten was: 'Ik doe zoveel moeite om ze juist van het dialect af te krijgen en ervoor te zorgen dat de leerlingen normaal Nederlands spreken.'

En dan zou ik met dit project die inspanning weer om zeep helpen.'

Voor de wedstrijd waren we maar op zoek naar acht scholen op een totaal van zo'n 100 Tilburgse basisscholen. We konden het ons dus veroorloven om de schouders op te halen bij deze laatste reactie en ons te concentreren op de scholen die in beginsel enthousiast waren. Het kostte uiteindelijk nog redelijk wat moeite om de laatste scholen over de streep te trekken. De eerste vier scholen waren zo binnen, maar bij de laatste scholen proefden we af en toe wat koudwatervrees. Voor de volgende editie lag dat echter anders. Zonder actie van onze kant hadden zich op voorhand al vijf scholen spontaan aangemeld, nadat de scholen in de krant en op de regionale televisie kennis genomen hadden van de eerste editie van het festival. De werving van de resterende drie scholen ging aanmerkelijk makkelijker dan bij de eerste editie.

Het afsluitende festival

Voor de eerste editie van het afsluitende festival was een woensdagmiddag uitgekozen om het afsluitende songfestival te laten plaatsvinden. Voor dat tijdstip in de week was gekozen om het zowel voor de deelnemende leerlingen als belangstellende ouders, broertjes en zusjes en andere familieleden mogelijk te maken het festival te bezoeken. Voor sommige leerlingen bleek de woensdagmiddag in verband met sporten of hobby's een lastig tijdstip. Ook een aantal leerkrachten gaven aan een voorkeur te hebben voor een tijdstip onder de reguliere schooltijd, bijvoorbeeld de woensdag- of vrijdagochtend. De tweede editie vond plaats op een donderdagochtend.

In een bijna afgeladen aula van de Universiteit van Tilburg (meer dan 500 zitplaatsen) bleek weinig van de praktische beperkingen en werd vooral de toon gezet door het enthousiasme van de leerlingen. Voor de pauze zongen vier scholen acht liedjes, na de pauze waren de resterende vier scholen aan de beurt. De meeste scholen bleken niet alleen de liedjes allemaal uit het hoofd te zingen, maar ook veel moeite gestoken te hebben in hun aankleding en het uitbeelden van de tekst van de liedjes. Voor de uitbeelding van het liedje 'Driekónenge 1950' werd nog net niet de in het liedje opgevoerde vrachtwagen ten tone-

De schorten waren zelf gemaakt.

Foto: Paul Spapens

le gevoerd, maar ter illustratie van wat een 'antiplof' (fiets met massief rubberen banden) was, verscheen wel een fiets op het podium. Opmerkelijk tafereel was verder de uitvoering van het liedje 'Et Vèèrestèstament' door een overwegend allochtone groep leerlingen waarbij enkele leerlingen uitgedost waren met zowel een hoofddoek als een varkensneus...

Bij zowel de organisatoren als veel bezoekers bleef vooral het plezier en enthousiasme hangen, waarmee zo'n jonge groep Tilburgers, waarvan een groot deel met wortels vele duizenden kilometers van de voormalige textielstad, met het Tilburgse dialect in de weer was. Eerdere pogingen een jonge doelgroep te interesseren voor dialect zijn niet succesvol gebleken. De Stichting Tilburgse Taol wil samen met de Brabantse streektaalfunctonaris Jos Swanenberg onderzoeken of ook in andere Brabantse gemeenten belangstelling bestaat voor deze formule, die natuurlijk ook in de rest van het land toe te passen is. ▶

Meer informatie: www.tilburgsetaol.nl

Van Dik Trom tot Toetie Roetmop

Wie terugdenkt aan zijn jeugdboeken komt zeker terecht bij de Kameleon, Arendsoog, Winnetou, Pietje Bell, Joop ter Heul en Dik Trom. Het boek *Van Arendsoog tot Joop ter Heul* wil een catalogus zijn van schrijvers, boeken en boekgenres binnen de kindlectuur.

Het boek van Janneke van der Veer heeft vijftig thema's en behandelt de boeken verschenen in het tijdvak 1900-1970. Volgens Van der Veer werd het kinderboek in deze tijd

voor het eerst populair. Door de hoge oplagen was de prijs relatief gering en bovendien zagen onderwijzers als Theo Thijssen en Jan Ligthart het kinderboek als onmisbaar in de opvoeding. Onderwijzers gingen uit van de gedachtewereld van het kind en kinderboeken sloten daarbij aan.

Thema's zijn bijvoorbeeld 'geld en armoede', 'vrienden voor het leven', maar ook 'bleekneusjes'. Janneke van der Veer introduceert deze onderwerpen met korte inleidingen gebaseerd op eerder verschenen uitgebreidere artikelen van haar hand. Ze geeft daarin ook aan hoe er over de boeken gedacht werd. Zo werd de populaire meisjesreeks over Joop ter Heul door meisjes verslonden. Vooral de 'dolle streken' van de vlotte Joop waren een verademing binnen het bakvisgenre met vooral serieuze brave verhalen. Feministes zouden de boeken verketteren, omdat deze juist rolbevestigend, elitair en niet realistisch waren.

Kameleon

Realisme was ook niet het meest in het oogspringende kenmerk van de Kameleon. In 1949 kwam het eerste deel uit en meer dan zestig deeltjes volgden. Dertien miljoen exemplaren gingen over de toonbank. Na de dood van de auteur Hotze de Roos werden zelfs nog delen door de uitgever onder het pseudoniem P. de Roos aan

de serie toegevoegd. Humor, spanning en herkenbaarheid zijn de belangrijkste ingrediënten voor het succes, concludeert Van der Veer. Hotze was echter niet de eerste. De kwajongensboeken hadden hun oorsprong in de serie over Dik Trom van C. Joh. Kievit. Die introduceerde in 1891 een kwajongen die streken uithaalde maar een hart van goud bezat. 'Het is een goede jongen en dat is hij.'

Staalkaart

Bladerend door het boek krijgt de lezer een goede staalkaart van genres, auteurs en thema's van kinderboeken. Bewust is afgezien van chronologie. Het boek moet het hebben van de herinneringen die het losmaakt. Leuk is het thema cowboyboeken. Erg populair bij jongens, maar ook meisjes. De jonge Ada Kok verslond ze tussen het zwemmen van haar wereldrecords door. Opvoeders moesten echter niks van dit genre hebben. Te gewelddadig: het zou aanleiding geven tot van alles en nog wat. Inderdaad jongens speelden cowboytje en indiaantje tot het donker werd. De dood van Winnetou was het eerste boek waarbij menigeen in tranen uitbarstte, toen de gevederde held dodelijk getroffen werd. En dat is ook meteen de grootste verdienste van het boek. Het roept leesherinneringen op. ▶

Janneke van der Veer, *Van Arendsoog tot Joop ter Heul* (Arnhem 2007)

Zoals het klokje thuis tikt

Veertig wijken moeten in Nederland op de schop. Sociaal zwakke wijken krijgen een face lift.

Dat is een goede zaak, maar hoe verander je eigenlijk de identiteit van een buurt? En wie moeten dat dan doen, de minister of de woningbouwcorporatie? Er is momenteel nogal wat politiek gesteggel over de verantwoordelijkheid voor de verbetering van de zogenaamde 'krachtwijken', maar het lijkt daarbij vrijwel alleen om de financiering te gaan. Om je ergens thuis te voelen is echter vooral de immateriële woonomgeving van belang.

Het is op zich een wonderlijke discussie die zich thans afspeelt rond de sociale cohesie en het lijkt wel of het wiel opnieuw moet worden uitgevonden. De afgelopen eeuw kenmerkte zich namelijk door een steeds verdere professionalisering van de woonomgeving. Woningcorporaties werkten mee aan de grote nieuwbouwprojecten. Op sociaal gebied professionaliseerden ondertussen zorg en hulpverlening. Er kwamen speciaal opgeleide welzijnswerkers en gesubsidieerde buurthuizen. Op universiteiten en hogescholen namen de sociale wetenschappen een grote vlucht.

Zeg me waar je woont en ik weet wie je bent...

De woonsituatie is mede daardoor sinds de vorige eeuw gelukkig zeer verbeterd. Toch blijken bepaalde problemen hardnekkig. Steeds terugkerende thema's zijn de veiligheid en hoe om te

Ineens worden de ambtenaren en de woningcorporaties ingezet om buurten te verbeteren. Een speeltuintje hier, een plantsoentje daar. Prachtig allemaal natuurlijk. Maar is dat het 'thuis' waar mensen zich in herkennen? Een plek die hen identiteit en zelfvertrouwen geeft? Een plek die je wilt koesteren en zeker niet gaat vernielen.

Wat maakt dat men zich écht verbonden voelt met de directe woonomgeving? Het gaat daarbij om meer dan een woonplek, waar je ook je auto gemakkelijk kunt parkeren. Het gaat om het gevoel ergens bij te horen, om een basisgevoel van geborgenheid. Dat je deel uitmaakt van een gemeenschap!

De woonomgeving bepaalt in alle opzichten het gedrag en de identiteit van mensen. Men wordt aangesproken op de buurt waarin men woont. Kom je uit een 'aso-buurt' of uit een plaats met een rijk verleden waar je trots op bent? Uit een omgeving met tradities en gewoonten, die je op een goede manier doen onderscheiden van anderen?

Eigen haard, goud waard?

Cultureel erfgoed kan mogelijk een cruciale rol spelen bij het 'zich thuisvoelen'. Zeker nu bijna elke plaats in Nederland is 'geblokkeerd' neemt de vraag naar de lokale identiteit en eigenheid toe. Vandaar ook de toenemende vraag naar streekproducten en de hype naar boeken over de eigen regio; terwijl ook de city marketing uit economisch oogpunt belangrijker wordt. Streekmusea, oudheidkamers en historische verenigingen zijn daartoe unieke aanknopingspunten. Daar zijn immers de mensen te vinden die zich in hun vrije tijd inzetten voor dat wat door generaties heen als zijnde waardevol in de woonomgeving werd gevonden. Grootouders die met hun kleinkinderen naar een streekmuseum gaan, ontdekken er samen over vroeger-en-nu.

Een geslaagd voorbeeld

Een geslaagd voorbeeld komt uit het Overijsselse Vechtdal. Daar zijn onlangs voor vrijwilligers in een achttal musea tweedaagse

Tekst

Jan Swagerman

Door de verhalen gaat men zich thuisvoelen in nieuwbouwwijken als Brandevoort in Helmond.

Foto: Theo de Kort, Nationale Beeldbank

trainingen 'verhalend rondleiden en klantvriendelijkheid' aangeboden. Het was een project van Kunst en Cultuur Overijssel, gesponsord door de Ommense woningbouwcoöperatie De Veste. Uit de evaluatie bleek dat het een zeer succesvol initiatief was tegen relatief lage kosten.

Door elkaar eens in het eigen museum rond te leiden ontstond er bijna vanzelf uitwisseling van ervaringen en informatie. Daarbij kwamen nieuwe en interessante onderwerpen op tafel, terwijl het in eerste instantie slechts ging om het verbeteren van rondleidersvaardigheden.

De sleutel bleek een vernieuwde kijk op de vertrouwde omgeving te zijn; het werd de aanzet tot (vernieuwde) sociale netwerken. Foto's werden opgezocht, oude familieleden onderzocht en nieuwe inzichten bleken aanknopingspunten voor verder contact. Ook het opdiepen van 'vergeten' historische feiten bleek te inspireren. Dat kunnen overleveringen zijn, oude gebruiken, sagen en verhalen of (vermeende) historische

Over de man met de fiets op de hoek of over de vrouw met die eeuwige boodschappen tas. Het zijn de verhalen, die alleen insiders begrijpen. Of beter gezegd, insiders zijn mensen die 'de echte verhalen kennen'.

Verhalen vormen de gemeenschap en waar een gemeenschap ontstaat, gaat men vertellen. Wat weer de samenhang versterkt. De mens woont in steen, maar ook in woorden, in symbolen. De mens is een wezen dat betekenis geeft aan zijn omgeving. Een stad is een verhaal in steen. Je hoeft de stenen alleen nog maar hun verhaal te laten doen. Elke plek heeft zijn geschiedenis, zijn verhaal. Soms voor een enkeling (het geboortehuis bijvoorbeeld), soms van lokale of nationale betekenis. Maar altijd is er een gedeeld geheim achter de waarneembare werkelijkheid. Wie de woonomgeving wil veranderen moet beginnen bij dat wat mensen dierbaar vinden en koesteren.

Herkenning verbreedert

Versterken van het immaterieel erfgoed zou wel eens zinvolle bijdrage kunnen zijn aan de samenlevingsproblematiek. Daarom is het een goede zaak als zij, die met erfgoed bezig zijn, eens contact zoeken met woningcorporaties in de buurt. Daar kan vast een mooi verhaal uit groeien! ▶

Meer informatie: www.janswagerman.nl

Verhalen kunnen een waardevolle bijdrage leveren aan de samenlevingsproblematiek.

gebeurtenissen. De innerlijke verbinding daarmee geeft de betrokkenen identiteit en helpt de eigen wortels (opnieuw) te ontdekken. De eigen regio wordt zo een thuis waar je kunt opbloeien.

Die eigen woonomgeving blijkt een bijna onuitputtelijke bron van identificatie te zijn. Dat kan ook in een Vinex wijk als de Leidse Rijn, waar restanten van een oud schip zijn gevonden; of in een nieuwbouwwijk in Houten die de resten van de Romeinse Limes herbergt. De plek waar je woont, is altijd bijzonder, als je er tenminste open voor staat. De woonomgeving is dan het fundament waarop men bouwen kan; immers: *home is where your heart is!* Het zoeken naar die herkenning zou een goed uitgangspunt kunnen zijn om de negatieve spiralen in bepaalde wijken te doorbreken.

Verhalen als dragers van sociale identiteit

Maar er is meer: vooral het immaterieel erfgoed maakt dat je deelgenoot bent van de lokale overleveringen, van de verhalen. Als je 'de verhalen' kent, ben je ingewijde en hoor je erbij. Het gaat daarbij niet alleen om de historische verhalen, maar ook om wat er op verjaardagen wordt opgehaald, over het wel en wee van de eigen sportvereniging, drumband of buurt.

Trouw aan dans en dracht

Dit jaar viert de folkloredansgroep de Hakkespits haar 25-jarig bestaan. Reden om de resultaten van een kwart eeuw dansen, muziek maken en onderzoek doen te bundelen. Met *Trouw aan dans en dracht* geven de auteurs Otto en Gerry Pijpker een overzicht van de rijke en kleurrijke geschiedenis van de Noord-Limburgse folklore.

De Hakkespits is de enige folkloredansgroep uit Limburg die bij de Federatie van Folkloristische groepen in Nederland aangesloten is. Een organisatie die er op toeziet dat kleding, muziek en dans verantwoord gepresenteerd worden. Met het boek laat de groep zien over veel kennis te beschikken waarmee de optredens te verantwoorden zijn. De groep brengt Limburgse folklore van rond 1900.

Kleding

De dracht van de Limburgse vrouw lijkt bij oppervlakkige beschouwing veel op die van Noord-Brabant. In het boek wordt daarom haarfijn uitgelegd waar de toer verschilt van de bekendere poffer. De bloemetjes op de toer worden verticaal geplaatst, er zit geen tule over de toer en de linten worden 'op elkaar gedragen'. Specialistische ambachtswomen zetten deze hoofdbedekking in elkaar. Zestig uur zat er vaak in een toer, die daarom alleen al een kostbaar bezit was. De muts lag thuis de hele week 'in de trek', de schuiflade van het kabinet tussen

blauw papier en alleen met de kerkgang werd die opgezet.

Trouw aan dans en dracht toont ook de patronen voor de klederdracht. De toer, maar ook witte kanten muts worden in duidelijke tekeningen en beschrijvingen uit de doeken gedaan. Een beetje handige man of vrouw kan daardoor zijn eigen muts in elkaar zetten, inclusief de geplooidde kant, linten en zijden bloemetjes.

Dagelijks leven

Verheugend is dat de schrijvers de kleding ook kaderen in tijd en betekenis van het dagelijks leven in Limburg. Zo is te lezen hoe de dracht te voorschijn kwam met de kermis, een belangrijk feest in het katholieke Venray. Op de eerste zondag van augustus was de tuin aangeharkt en had de stal een grote beurt gekregen, want de gasten die naar de kermis kwamen, wilden ook de stallen bezichtigen. Voordat de kermis losbarstte, liep men in processie van de kerk Petrus St. Banden naar de paterskerk en terug. De mensen zetten hun voordeur open en plaatsten daarin een heiligenbeeld, versierd met bloemen en brandende kaarsen. Met deze informatie brengt het boek de tijd rond 1900 in Noord-Limburg tot leven.

Eigen onderzoek

Onderzoek is bij de Hakkespits de basis waaruit de groep is ontstaan. De

oprichtster Ans Versteegen volgde een opleiding folkloredansleidster en deed veldwerk met de bandrecorder om de dansen en liederen op te tekenen. Ze nam ook de muziek op van straatartiest Thei Buddiger, die uit zijn geheugen melodieën ten gehore bracht, die nu de basis zijn voor de dansen van de Hakkespits. Deze verzamelde muziek en dansen, maar ook de eigen dans- en muziekcreaties zijn in extenso in het boek weergegeven. Het siert de auteurs dat zij niet krampachtig het repertoire voor de buitenwereld afschermen, maar ook de rest van folkloristisch en historisch Nederland een blik in de keuken gunnen. Het boek *Trouw aan dans en dracht* is daarmee een aanwinst voor de folkloredans, folkloremuziek en folkloregeschiedenis in Nederland. ▶

Otto en Gerry Pijpker, *Trouw aan dans en dracht* (Venray 2008)

Meer informatie: trouwandans@hotmail.com

Papierknippers tussen kunst en erfgoed

Ter gelegenheid van het 25-jarig jubileum van de Nederlandse Vereniging voor Papierknipkunst verscheen een rijk geïllustreerd boekwerk over de geschiedenis van de papierknipkunst in Nederland. Het boek geeft een beeld van een dynamische volkskunst die al meer dan vier eeuwen populair is in Nederland.

De meeste mensen zullen inmiddels weten dat UNESCO in 2003 een conventie aannam, waarin alle aangesloten landen wordt opgeroepen hun immaterieel erfgoed te inventariseren, documenteren, promoten en zo nodig te beschermen. Op het eerste gezicht hoort de papierknipkunst niet bij het immaterieel erfgoed. Knipsels zijn immers tastbare objecten, die je aan de muur kunt hangen of in een museum kunt bewaren. Het is *materieel* erfgoed. Maar even goed kun je zeggen dat papierknipkunst ook *immaterieel* erfgoed is. Papierknipkunst is immers niet te beoefenen zonder kennis van techniek en vaardigheid en zonder de artistieke verbeelding van de kunstenaar. Als hij papier knipt, dan is de kunstenaar bezig met een creatieve handeling. In het jargon van de sociale wetenschapper is papierknipkunst dus een levende culturele praktijk. In die zin mag je het gerust

immaterieel erfgoed noemen. Levend erfgoed is misschien nog een betere term. Papierknipkunst bouwt voort op tradities. Maar dat wil niet zeggen dat oude vormen steeds weer gekopieerd worden. Hoezeer de kunstenaar ook voortbouwt op tradities, vanuit zijn eigen kunstzinnige verbeelding, maakt hij er altijd weer wat nieuws van. Volkskunst is een creatief proces van steeds weer nieuwe betekenissen scheppen.

Gedocumenteerd

Papierknipkunst is dynamisch en creatief, net zoals alle kunst. Maar papierknipkunst is ook erfgoed. Hoe belangrijk de geschiedenis is, wordt geïllustreerd in het nieuwe boek van Joke en Jan Peter Verhave: *Geknipt! De geschiedenis van de papierknipkunst in Nederland*. De uitgave werd mede ondersteund door het Nederlands Centrum voor Volkscultuur en er werkte een keur van deskundigen aan mee. De belangrijke functie van het boek is dat de rijke geschiedenis van de papierknipkunst in Nederland nu op degelijke en verantwoorde manier is gedocumenteerd en geïnventariseerd.

Het documenteren van de geschiedenis was niet eenvoudig. Bij papierknipsels gaat het om kwetsbare zaken, veel knipsels zijn dan ook verloren gegaan. Ook van de makers is vaak niet al te veel bekend. Van Jan de Prentenknipper, die in de negentiende eeuw in Zeeland als marskramer rondtrok, wisten we lange tijd niet eens zijn echte naam. Hil Bottema deed onderzoek naar deze productieve prentenknipper, maar kwam niet veel meer te weten dan dat het een kleine man met een scheve rug geweest moet zijn. Pas later werd ontdekt dat zijn echte naam Jan Huiszoon is en dat hij leefde tussen 1798 en 1870.

Het onderzoek naar de geschiedenis van de prentknipkunst is een pad met vele angels en voetklemmen. Soms vind je na lang zoeken iets in het archief, een enkele keer kom je wat te weten via mondelinge getuigenissen. Pionierswerk verrichtte de

VOC-schip De Faem, door Gillis van Vliet 1685. Collectie: Westfries Museum

Tekst

Albert van der Zeijden

Devotieprentje, Antwerpse werkplaats omstreeks 1725.

Wit velijn, ingekleurd en met stof omzoomd.

bekende volkskundige Cornelia Catharina van de Graft (1874-1969), in het boek overigens abusievelijk kunsthistorica genoemd (Van de Graft was neerlandica, ze promoveerde in 1904 bij Jan te Winkel op een proefschrift over Middel-Nederlandse historieliederen). In de jaren in en na de Tweede Wereldoorlog publiceerde zij enkele belangrijke artikelen over de vroege geschiedenis van de papierknipkunst. Een belangrijk

Papierknippen is levend erfgoed met een boeiende geschiedenis.

onderzoeker was verder Line Huizenga-Onnekes, die samen met knipper Wiechert Tjeert Lever een geschiedenis van de papierknipkunst samenstelde. Het manuscript werd echter nooit uitgegeven. Joke en Jan Peter Verhave konden er gelukkig uit putten voor hun nieuwe samenvattende boekwerk dat nu gepresenteerd is.

Niet alleen passeren in dit boek de belangrijkste papierknippers de revue, van de zeventiende eeuw tot nu. Ook wordt aandacht besteed aan de belangrijkste thema's, stijlen en motieven; de materialen, technieken en toepassingen; en, tenslotte, het verzamelen en bewaren van deze vaak bijzondere knipsels uit het verleden. Het boek wordt afgesloten met een alfabetisch overzicht van alle belangrijke Nederlandse knippers over wie de auteurs informatie hebben kunnen achterhalen.

Conserveren én presenteren

Natuurlijk is het heel belangrijk dat de kwetsbare knipsels op een goede manier geconserveerd worden. Een bekende prentknipper als Wiechert Lever (1917-1981) zag daar al vroeg het belang van in. Deze Wiechert Lever had in 1950 van het papierknippen zijn beroep gemaakt. Maar hij deed ook onderzoek, samen met Huizenga-Onnekes. En hij verzamelde. In 1960 opende hij in Roden zijn Nederlands Museum van de Papierknipkunst, later

Hartenbrief met godsdienstige teksten, omstreeks 1775. Wit papier, beschilderd en beschreven. Collectie: Mueum voor Religieuze Kunst

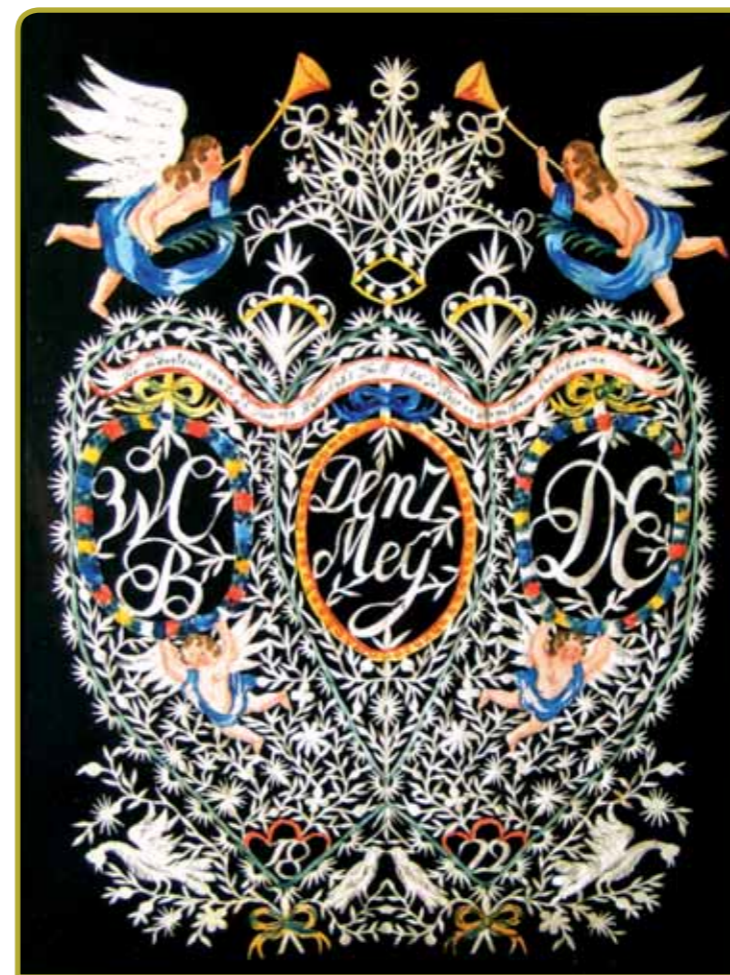
verplaatst naar Westerbork. Via allerlei omwegen zijn, na zijn dood in 1981, belangrijke delen van zijn collectie bewaard gebleven voor het museum. Eerst in Schoonhoven. Toen dit museum in 2005 zijn deuren moest sluiten, werd de collectie overgedragen aan het Westfries museum in Hoorn, dat nu de omvangrijkste collectie papierknipsels van heel Nederland heeft. Maar conserveren doe je niet om het conserveren. Je wilt ook laten zien wat je in huis hebt, om zo een breed publiek enthousiast te maken voor de papierknipkunst. In Haarlem werd al in 1912 een expositie over papierknipkunst georganiseerd. Na de oorlog was Catharina van de Graft de grote animator van een grote overzichtstentoonstelling in het Centraal Museum in Utrecht.

De Verhave's hebben uitgesproken opvattingen over hoe je papierknipkunst het best kunt tentoonstellen. De meest geschikte benadering vinden zij de methode waarin je laat zien

waarom knipsels eigenlijk gemaakt werden: als eigen bezigheid, om te verkopen of om cadeau te doen. 'Wanneer dan bovendien nog gerichte aandacht wordt besteed aan de voorstellingen in het knipwerk – eventueel samen met andere voorwerpen van kunst of kunstnijverheid – geeft men de bezoeker inzicht in de maatschappij van vroeger.' De Verhave's kiezen dus voor een cultuurhistorische benadering, de historische context staat bij hen voorop. Knipsels werden in het verleden voor allerlei gelegenheden gebruikt. Adellijke families gebruikten de prentknipkunst bijvoorbeeld om hun familiewapens uit te knippen. Heel populair waren ook de knipsels die cadeau werden gedaan om bijzondere gebeurtenissen te vieren, bijvoorbeeld de geboorte- en huwelijksknipsels. Rond 1800 kwamen de rouwknipsels in beeld, om de herinnering aan geliefde overledenen levend te houden. In de negentiende eeuw waren historische voorstellingen heel populair, om de vaderlandsliefde te bevorderen: de knipsels kregen toen een educatieve functie.

Landelijke scène door Piet Reynders, 1789. Wit papier, opgewerkt en ingestoken. Collectie: Westfries Museum

25-jarig huwelijksfeest, maker onbekend, 1822. Wit papier, ingekleurd. Collectie: Westfries Museum

Ook een meer kunstzinnige benadering is natuurlijk mogelijk, waarbij het publiek ook altijd veel belangstelling heeft voor de techniek van het papierknippen. Volgens Joke en Jan Peter Verhave doet een demonstratie door een knipper het altijd heel goed bij het publiek. In het boek worden uiteenlopende technieken behandeld, aan de orde komen bijvoorbeeld het symmetrisch knippen en methoden om diepte en ruimte te sugge-

ren. Knipsels worden niet altijd geknipt: snijden en inprikken zijn ook belangrijke methodes.

Levend erfgoed

Demonstraties van papierknippen sluiten aan bij het papierknippen als levend erfgoed. Papierknipkunst in een museum is hoogstens interessant als inspiratiebron, maar als levend erfgoed moet je toch bij de knippers zelf zijn, die op aanstekelijke wijze kunnen laten zien hoe hun knipsels tot stand komen, daarbij *en passant* vertellend over de technieken die ze daarbij gebruiken. Hierin ligt ook de belangrijkste verdienste van een knipster als Irma Kerp-Schlesinger (1900-1988) die vanuit Bussum cursussen papierknippen organiseerde en het boekje *Leer knippende zien* publiceerde. Cursussen zijn er op gericht de techniek over te dragen aan nieuwe generaties, maar ook om de artistieke verbeelding van jonge kunstenaars te prikkelen. In de jaren negentig organiseerde het Nederlands Centrum voor Volkscultuur een viertal kadercursussen, die ook in het boek genoemd worden.

Hil Bottema zag het als een vorm van geleid handwerk, met als doel oude motieven nieuw leven in te blazen. Lever keek hier een slag anders tegen aan en veroordeelde het nadoen om het nadoen. Hij legde er de nadruk op dat de knipkunst moet ontstaan uit een innerlijke drang. In de terminologie van UNESCO: het moet levend erfgoed zijn en niet een kunstmatige na-aperij. Omdat de Verhave's gekozen hebben voor een benadering vanuit de geschiedenis, zijn er in het boek geen verhalen opgenomen van nog levende papierknippers. Een beetje jammer vind ik dat wel. Papierknipkunst als levend erfgoed ademt immers pas als ook de knippers van nu aan het woord worden gelaten. Misschien kunnen die levende knippers centraal staan in een volgend boek? ▶

Joke en Jan Peter Verhave (met medewerking van vele deskundigen), *Geknipt! Geschiedenis van de papierknipkunst in Nederland* (Zutphen 2008).

Een jaar lang Volkscultuur Magazine voor maar € 20,-!

Wilt u op de hoogte blijven van de ontwikkelingen op het gebied van volkscultuur en immaterieel erfgoed? Neem dan een abonnement op Volkscultuur Magazine.

Word nu abonnee en ontvang een welkomstgeschenk cadeau.

Stuur onderstaande bon naar: Nederlands Centrum voor Volkscultuur, Postbus 13113, 3507 LC Utrecht (tel: 020-2760244, email: ncv@volkscultuur.nl).

Ja, ik neem tot wederopzegging een jaarabonnement op Volkscultuur Magazine.

Naam: _____

Instelling: _____

Straat: _____

Postcode: _____

Woonplaats: _____

Telefoon: _____

Email: _____

Datum: _____

Handtekening: _____

Colofon

Volkscultuur Magazine
jaargang 3, nummer 1, voorjaar 2008

Volkscultuur Magazine
is een uitgave van het Nederlands Centrum
voor Volkscultuur

Redactie en exploitatie:
Nederlands Centrum voor Volkscultuur
F.C. Dondersstraat 1, 3572 JA Utrecht
Postbus 13113, 3507 LC Utrecht
tel: 030-2760244
email: ncv@volkscultuur.nl
www.volkscultuur.nl

Redactie:
drs. Ineke Strouken (hoofdredactie)
drs. Piet de Boer
dr. Albert van der Zeijden

Foto omslag: Jan Stads

Opmaak: www.icarusontwerp.nl
Druk: www.libertas.nl

Volkscultuur Magazine verschijnt vier keer per jaar.
Een abonnement kost €20,-.

Opzegging van abonnementen moet uiterlijk op
1 december aan de administratie zijn doorgegeven.

© Nederlands Centrum voor Volkscultuur

Niets uit deze uitgave mag worden over-
genomen en/of vermenigvuldigd zonder schriftelijke
toestemming van de uitgever.

Wij hebben alle moeite gedaan om rechthebbenden
van copyright te achterhalen. Mochten er personen
of instanties zijn die menen aanspraak te maken op
bepaalde rechten, dan wordt hun vriendelijk verzocht
contact op te nemen met de uitgever.

ISSN 1872-5090

GEKNIPT!

Geschiedenis van de papierknipkunst in Nederland

JOKE EN JAN PETER VERHAVE

- 208 pagina's
- rijk geïllustreerd in kleur en zwart-wit
- formaat 22 x 28 cm
- gebonden
- ISBN 978.90.4730.517.7

Prijs € 29,50

Nederland kent een rijke traditie van papierknippen. De oudste knipsels stammen uit de zestiende eeuw. De knippers beeldden de eigen omgeving uit, een bijbelverhaal, de namen van een bruidspaar of een jachttafereel, variërend van klein priegelwerk tot gigantische gedenkstukken.

Aangezien er nauwelijks literatuur beschikbaar was over oud Nederlands knipwerk, startte verzamelaar/restaurateur/knipster Joke Verhave samen met haar echtgenoot Jan Peter een onder-

zoek naar de achtergronden van de makers, ontvangers en gelegenheden van de knipsels.

Ter gelegenheid van het 25-jarig jubileum van de Nederlandse Vereniging voor Papierknipkunst bracht een collectief van deskundigen alle beschikbare kennis over papierknipkunst samen in deze rijk geïllustreerde uitgave. Een inkijkje in de betekenis van papierknipsels en knippers in vier eeuwen maatschappelijk en familielevens in Nederland.

UITGEVERSMAATSCHAPPIJ WALBURG PERS

POSTBUS 4159, 7200 BD ZUTPHEN • TELEFOON 0575-513882
FAX 0575-542289 • WWW.WALBURGPERS.NL • VERKOOP@WALBURGPERS.NL

Nederlands Centrum voor Volkscultuur

Postbus 13113, 3507 LC Utrecht

F.C. Dondersstraat 1, 3572 JA Utrecht

tel: 030 – 276 02 44

ncv@volkscultuur.nl

www.volkscultuur.nl

Volkscultuur gaat over de cultuur van het leven van alledag. In een snel veranderende samenleving wordt het belang ervan alleen maar groter. Volkscultuur Magazine houdt u op de hoogte van recente trends en ontwikkelingen, bijvoorbeeld door te berichten over nieuw beleid of goede voorbeeldprojecten, maar biedt ook kennis en verdieping. Het blad is bedoeld voor iedereen die volkscultuur een warm hart toedraagt: particulieren net zo goed als organisaties, onderzoekers net zo goed als doeners.

